

LIETUVOS PRISTATYMAS EUROPAI *GIESMĖJE APIE STUMBRĄ*

1523 m. Krokuvoje, Vietoro spaustuvėje, išspausdinta poema *De statura, feritate ac venatione bisontis*, rašyta vienu ar dviem etapais 1521–1522 ar 1513 m., neatsitiktinai tyrinėtojų labiausiai išskiriama iš visų Mikalojaus Husoviano kūrinų. Tai vienintelis ryškus pasakojimas apie LDK ir Lenkijos miškų pasididžiavimą – stumbrą – visoje XVI a. Europos literatūroje. Taip pat tai vienas pirmųjų kūrinų, dėstančių LDK piliečio (solidaraus ne tik su valdančiuoju elitu, bet ir su paprastais žmonėmis) patriotines pažiūras, tobulos valstybės, tobulo valdovo koncepciją, puoselėjamą krikščioniškų valstybių vienybės viltį. Kūrinys, savyje talpinantis mokslinės, pažintinės vertės duomenų, skelbiantis poeto literatūrinės, stilistinės nuostatas bei teikiantis malonumo išradingomis gyvūnų ir žmonių gyvenimo paralelėmis, vaizdingais Vytauto laikų lietuvių medžioklės epizodais, skatina domėtis šaltiniais, įvardyti ir aptarti jo poetiką bei svarbiausius jame matomos realybės paveikslus.

ŠALTINIAI IR MEDŽIAGA POEMAI. *Giesmė apie stumbrą*¹ teoriškai galėjo būti veikiama didelės grupės tekstų, rašytų ir spausdintų iki jos pačios publikavimo. Tikslesniam jų nustatymui gali padėti paties poeto nuorodos, jo kontaktai su bibliotekininkais, knygininkais, spaustuvininkais, knygas turėjusiais ar perrašinėjusiais asmenimis, taip pat jo kūrinuose matomos žanro, turinio, kompozicijos, žodinės raiškos paralelės su kitų jo meto ir ankstesnių autorių kūriniais. Šia linkme dar neturime išsamių tyrimų, nors poeto nuorodos bei įvairios paralelės su Antikos, Europos Viduramžių, ankstyvojo Renesanso lotyniškąja literatūra ir su LDK ir Lenkijos kronikomis jau buvo ne kartą aptartos. Paminėsime svarbiausius pastebėjimus, šį bei tą papildydami.

Žvelgiant į *Giesmės apie stumbrą* teminius sluoksnius, matyti kelios inspiracinės kūrinio versmės: poeto asmeniniai išgyvenimai, pastebėjimai; literatūra apie gyvūnus ir medžioklę; literatūra apie Europos šiaurės kraštus ir įvairių tautų papročius; rusėniška literatūra apie taurus ir Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą. Kūrinyje atsispindintis poeto santykis su aktualiais krašto politikos, kultūros, religijos, literatūrinės kūrybos klausimais taip pat turi atitinkamas šaltinių grupes.

Stumbro ir medžioklės aprašymui Husovianui pavyzdžių teikė Antikos, Viduramžių ir jo paties meto rašytojų bei poetų kūriniai. Neabejojama, kad poetas naudojosi Gajaus Plinijaus Vyresniojo (C. Plinius Secundus, 23–79 m. po Kr.) veikalu *Historia naturalis*, Pauliaus Diakono (Paulus Winfridus Diaconus, 720–800) *Historia Langobardorum*², kuriuos paminėjo poemoje, taip pat dominikono Alberto Didžiojo (Albertus Magnus, apie 1106–1180) kūrinio *De animalibus*. Neatmestina, kad žinojo kitus romėnų autorius, minėjusius stumbrus ir taurus, ypač Gajų Julijų Cezarį, Publijų Vergilijų Maroną su Servijaus komentarais, Liucijų Anėjų Seneką, Marką Valerijų Marcialį, Makrobijų, Gajų Julijų Soliną. Tačiau abejojama, ar susipažino su Aristotelio (*Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι*, 1498b 31 ir kt.), Pausanijo ar Opiano darbais³, nežinia, kiek galėjo remtis Ailianu ir retesniais graikų autoriais,

¹ Pilnas lotyniškas veikalo pavadinimas toks: CARMEN || NICOLAI HVSSOVIANI || de statura feritate ac uenatione || Bisontis || Impressum Cracouiae, per Hieronymum Vietorem. || Anno Domini. M. D. XXIII. Mense Octob.

² Paulus Winfridus Diaconus, *De gestis Langobardorum*, lib. II, cap. VIII (*Quomodo Alboin ad Italiae fines veniens montem Regis ascendit, et de bisontibus feris*) = PL, t. 95, 1861, p. 484–485.

³ Ioannes Pelczar, „Praefatio“, in: *Nicolai Hussoviani Carmina*, edidit, praefatione instruxit, adnotationibus illustravit Ioannes Ioannes Pelczar, Cracoviae: Typis Universitatis Jagellonicae, 1895, p. XX; Marcelinas Ročka, „Mikalojus Husovianas ir jo poema apie lietuviškąjį taurą“, in: Marcelinas Ročka, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 373, 407–408.

paradoksografiškai, pačių romėnų natūralistų (Plinijaus ir Solino) šaltiniais⁴. Husoviano laikais daug antikinių šaltinių humanistams buvo prieinami.

Iš Antikos rašytojų Husovianas perėmė ne tik žvėrių lotyniškus pavadinimus, bet ir jų išvaizdos, elgsenos aprašymo kai kuriuos elementus, medžioklės vaizdus. Pastebėta, jog iš Ovidijaus *Metamorfozių* rėmėsi epizodu apie Kaledonijos šerno medžioklę (*Metamorfozės*, VIII, 260–444), taip pat jo *Laiškais iš Ponto* (*Epist.* I, 285; II, 10; II, 48), laukinių jaučių aprašymui pasitelkė Vergilijaus *Eneidą* (*Eneida*, XII, 715–724) ir *Georgikas* (*Georg.* I, 498–514; III, 216–226). Poemoje jaučiama Tibulo, Propercijaus, Horacijaus, Lukano, Klaudiano įtaka⁵. Jerzis Krókowski (Ježis Krukovskis) nemažai dėmesio skyrė *Giesmės apie stumbrą* ir Falisko Gracijaus (Faliscus Gratrius, I a. pr. Kr. pabaiga–I a. po Kr. pradžia) *Kinegetiko* palyginimui⁶. Vis dėlto aiškių tiesioginių sąsajų tarp šių kūrinių nerasta, sutapimai daugiau mažiau bendro – žanrinio ir kompozicinio – pobūdžio⁷. XVI a. pradžioje Gratijaus kūryba dar mažai buvo žinoma, pirmą kartą publikuota tik 1534 m., bet yra prielaida, kad šio autoriaus rankraštį Sannazaro buvo atsivežęs į Romą dar 1502 m.⁸ Teoriškai svarstant, Husovianas galėjo su rankraščiu susipažinti keliais būdais: arba tiesiogiai, jei turėjo artimų kontaktų su jo savininku, arba su kokia nors rankraščio kopija (tikėtina, kad popiežius Leonas X, senovinių rankraščių kolekcionierius ir jų perrašinėjimo organizatorius, turėjo minėtą tekstą), arba per kokią nors Gratijaus kūrinių imitaciją, sukurtą kokio nors poeto, su kuriuo Husovianas buvo pažįstamas Romoje. Čia galima paminėti, kad Husoviano laikais buvo išleistas dar vieno romėnų autoriaus – Nemeziano – *Kinergetikas*. Jis išspausdintas kartu su Džovanio Pontano *Meilės elegijomis* (*Amores*)⁹.

Viduramžių literatūroje stumbrai ir taurai nėra itin retai sutinkami. Vienokiu ar kitokiu vardu pavadinti baisūs laukiniai jaučiai puikuojausi ankstyvojoje zoologinėje literatūroje – fiziologuose ir bestiarijuose¹⁰. Be aukščiau minėtų Pauliaus Vinfrido Diakono ir Alberto Didžiojo, šiuos gyvūnus aprašo Izidorius Sevilietis¹¹, vokiečių ir prancūzų metraštininkai Ekkehardas (m. 1130)¹², Aimoinas (XI a.)¹³, Fulkonas (Fulco, Foko, Fulchery, XII a. pirmoji pusė)¹⁴ ir Šv. Galo abatijos vienuolis Notkeris Miknius (Notker Balbulus, apie 840–912)¹⁵. Bizantijos istorikas Niketas Choniatas vartoja formą ζούμπρος¹⁶ (Nicet. Chon. *Historia*, II, 6), kuri, kaip kartais teigiama, perėjusi į moldavų kalbą, ten pakitusi į „zimber“, iš kurio ilgainiui susiformavęs rusiškas „zubr“¹⁷.

Tauras ir stumbras žinomi ankstyvajai šiaurės šalių istoriografijai. Jį mini įvairūs vokiečių ir lenkų kronikininkai, istorikai, analistai (Janas Długoszas (Dlugošas), Hartmannas Schedelis (Šedelis) (1440–

⁴ Plinijaus šaltinių tyrinėtojai atkreipia dėmesį į III a. pr. Kr. paradoksografa Archelają iš Chersoneso, parašiusį eiliuotą kūrinių *Ἰδιοφυή* (*Gamtiniai ypatumai*), dedikuotą Egipto karaliui Ptolemajui III Euergetui (246–221 m. pr. Kr.), kurio visi išlikę negausūs fragmentai susiję su zoologija, ypač su Afrikos fauna. Tarp jo minimų gyvūnų, beje, yra ir basiliskas, trumpai paminėtas Husoviano poemoje (*Giesmė apie stumbrą*, v. 575). Plg.: Gościwit Malinowski, „Źródła do Pliniuszowego opisu zwierzęcia zwanego eale (*Naturalis historia* VIII 73)“, in: *Classica Wratislaviensia*, [t.] 20, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1996, p. 105–106.

⁵ Benediktas Kazlauskas, „Mikalojus Husovianas ir jo giesmė apie stumbrą“, in: *Literatūra*, t. 6, Vilnius, 1963, p. 154–155.

⁶ Jerzy Krókowski, // *carmen de bisonte de Nicolo Hussovianus Cracoviae 1523 e le sue ispirazioni italiane e antiche: II mondo antico nei Rinascimento*, Firenze, 1958, p. 93; Jerzy Krókowski, Mikołaja Hussowskiego „Carmen de bisonte“ (Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Seria A, nr. 65), Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, p. 42–44.

⁷ Яков Ильич Порецкий, *Николай Гусовский*, Минск: Наука и техника, 1984, p. 26–27.

⁸ Krókowski, // *carmen de bisonte*, loc. cit.; Krókowski, *Mikołaja Hussowskiego „Carmen de bisonte“*, p. 45–47; Порецкий, *Николай Гусовский*, p. 26.

⁹ *M. Aur. Olympii Nemesiani Cynegeticon sive de venatione liber*. Cum Calpurnio et Jov. Pontani amoribus, Venetiis: Apud Aldum, 1518.

¹⁰ Bestiarijuose yra paslaptingas gyvūnas *bonasson*, *bonnacon* ar *bonacon*, kuris pagal aprašymą panašus į Aristotelio apibūdintą βύνασος ar βύνασσοσ, tapatinamą su laukiniu jaučiu, tauru.

¹¹ Origines sive Etymologiae, lib. XII, cap. IV.

¹² Ekkehardi Uraugiensis Chronicon universale, in: Monumenta Germaniae historica, ed. Pertz, t. 6, p. 225.

¹³ *Aimoini Monachi Historia Francorum*, lib. I, cap. 1 [= PL, t. 139, Parisiis: Apud Garnier Fratres, 1880, col. 630].

¹⁴ *Historia gestorum viae nostrae temporis Ierosolymitanae*, lib. I.

¹⁵ *Monachi Sangallensis Gesta Caroli Magni*, lib. II. Plg.: Ioannes Pelczar, „Praefatio“, p. XX.

¹⁶ Kai kuriuose rankraščiuose vartojama forma ζούμπρος. Bizantiškuoju tarimu atitinkamai: *zumbros* arba *zumbos*.

¹⁷ Ф. А. Глинский, *Беловежская пуца и зубры*, очерк Ф. А. Глинского, Белостокъ: [s. p.], 1898, p. 23.

1514)¹⁸, Erazmas Stela (XV a. antroji pusė–1521), Motiejus iš Miechovo, Olaus Magnus). Dauguma jų remiasi romėnų autorių (Cezario, Plinijaus, Solino) paliktais aprašymais. Laukinio jaučio šalia kitų miško žvėrių nepamiršta paminėti ir dauguma proginių XV–XVI a. tekstų, susijusių su Lietuvos, Prūsijos, Lenkijos, Rusijos kraštų realijomis. Juos mini Jonas Ostrorogas savo kalboje popiežiui Pauliui II, Erazmas Vitelijus, po Lietuvą ir Maskvos valstybę keliavę diplomatai (Sigismundas Herberšteinas (1486–1566), Paolo Giovio (1486–1551) ir kt.). XVI a. pradžioje šie žvėrys buvo įamžinti ir poezijoje: vyresnieji Husoviano amžininkai Konradas Celtis (1459–1508) ir Erazmas Stela lotyniškais eleginiais eilėraščiais apdainavo stumbrus ir taurus kaip Vokietijos ir Prūsijos miškų puošmeną. Stumbrai ir taurai kaip LDK ir Lenkijos faunos svarbi dalis aprašinėjami ir vėlesnėje literatūroje, pvz., juos pamini Blaise de Vigénère (1523–1596) Henrikui Valua skirtoje knygoje¹⁹ ir kt. Taurais ir stumbrais garsi Lietuva ir LDK metraštininkų akimis. Pvz., Bychovco kronikoje, pasakojant lietuvių protėvių atsikėlimo iš Romos mitą, aprašomi dideli šio krašto miškai, turtingi šių žvėrių²⁰. Taurus ir stumbrus medžioja, tomis medžioklėmis mėgaujasi ankstyvieji Lietuvos valdovai. Gediminas susapnavęs geležinį vilką po sėkmingos tauro medžioklės²¹, Vytautas su Jogaila pramogaudami medžioję stumbrus Belovežo girioje²², Vytauto surengtose vaišėse Europos valdovams tris savaites kasdien būdavo patiekiami po 60 stumbrų²³, Vytautas padovanojęs imperatoriui Zigmantui Liuksemburgiečiui tauro, kurį nukovęs Gediminas, ragą, aistringam medžioklių mėgėjui karalaičiui Kazimierui LDK didikai pasakojo apie stumbrų medžioklės malonumus²⁴ ir pan. Be abejonės, panašūs pasakojimai buvo gerai žinomi Husovianui, prisipažinusiam, jog „Daug aš dalykų senų sužinojau iš knygų rusėnų / Jų kalba reiškia graikų raidyno ženklais“ (vertė Benediktas Kazlauskas; *Giesmė apie stumbrą*, v. 73–74).

Lenkų istorikas Długoszas yra aprašęs karaliaus Boleslovo Kreivaburnio (Boleslaw Krzywousty, 1085–1138) stumbrų (ar taurų) medžioklę 1107 m. Jos metu sužeistas žvėris savo įsiūtį nukreipęs į jaunuolį Setegijų (Sethegius), kurį paskui stebuklingai atgaivinęs palaimintasis Egidijus²⁵. Istorikas neskiria šių gyvūnų, jų pavadinimus (*zubrones, tury*) vartoja sinonimiškai. Yra nuomonė, kad ir Motiejus iš Miechovo kalbėjęs, esą Rusioje laukiniai jaučiai vadinti taurais (*tury*), o Lietuvoje – stumbrais, zubrais (*zubry*)²⁶. Tačiau atidesnis skaitytojas pastebi, jog šio autoriaus minimi žvėrys ne Rusioje, bet Prūsijos rytinėje dalyje lokalizuotini; be to, įžiūrima autoriaus išlaikyta atitinkama minėtų pavadinimų predikacija: „thuri vietoj ‚uri‘, ‚zubrones‘ vietoj ‚boves silvestres‘“²⁷.

Nemažai dėmesio stumbrui ir taurui kaip Prūsijos krašto ypatingam gyvūnui skyrė Erazmas Stela veikale *De Borussiae antiquitatibus libri duo* (Basileae, 1518). Pažymėtina, jog čia jaučių šeimos gyvūnai turi atskirus pavadinimus: jautis lotyniškai vadinamas *taurus*, jo tapatybė nekelia abejonių, juo remiasi kitų dviejų veikale minimų gyvūnų identifikavimas; vienas iš jų vadinamas *urus*, kitas – *bizon* (*bizontis*) ar *bison* (*bisontis*). Stelos kūrinyje jie nemaišomi vienas su kitu, todėl galbūt tikslinga juos ir vadinti skirtingai: vieną versti kaip „tauras“, kitą – „stumbras“²⁸. Kita vertus, kiekvieno iš jų

¹⁸ Liber cronicarum cu[m] figuris et ymagi[ni]bus ab inicio mu[n]di [...], Nuremberge: Dominus Anthonius Koberger impressit, 1493.

¹⁹ *La description du Royaume de Pologne et pays adjecens, avec re les statuts, constitutions, moeurs et factions de faire diceux*, Paris, 1573. Plg.: Ročka, „Mikalojus Husovianas...“, p. 373–374.

²⁰ *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971, p. 43.

²¹ *Ibid.*, p. 71.

²² *Ibid.*, p. 113.

²³ *Ibid.*, p. 114.

²⁴ *Ibid.*, p. 128.

²⁵ *Joannis Dlugossii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII: Ad veterimorum librorum manuscriptorum fidem recensuit, variis lectionibus annotationibusque instruxit Ignatius Zegota Pauli, cura et impensis Alexandri Przewdziecki, 1.1, lib. IV, Cracoviae: Ex typographia Kirchmayeriana, 1873, p. 461–463. Plg. MGH: Scriptorum, t. 12, Hanoverae, 1856, p. 320–321; Глинский, *Беловежская пуца и зубры*, p. 30.*

²⁶ Глинский, *ibid.*

²⁷ Cis van Vuure, *Retracing the Aurochs: History, morphology and ecology of an extinct wild ox*, translated by K. H. M. van Berg, Sofia; Moscow: Pensoft Publishers, 2005, p. 63.

²⁸ Mintautas Čiurinskas abu žodžius „urus“ ir „bison“ verčia vienodai – „stumbras“ (Erazmas Stela, *Apie Prūsijos senybes*, iš lotynų kalbos vertė Mintautas Čiurinskas, įvadą ir komentarus parašė Gintaras Beresnevičius, Vilnius: Aidai, p. 49–51). Žinant, kad iki XVII a. Rytų Europoje (Prūsijos rytinėje dalyje iki XVI a.) taurai dar nebuvo išmedžioti, tikėtina, kad Stela juos kaip tik mini šalia

aprašymas dar neįrodo, kad autorius šiuos gyvūnus buvo matęs ir aiškiai skyrė²⁹. Pirmojoje *Prūsijos senybių* knygoje skaitome ilgoką fragmentą apie taurus, jų ragų naudojimą, šio žvėries medžioklę, jo panašumą į jautį, jo ankstyvą pasirodymą Romoje, imperatoriaus Kaligulos laikais: „žemė gimdo ir įvairius žvėris, kurie kitur net nežinomi. Mat išskyrus meškas, šernus, elnius, kurių gausiai esama, išaugina *taurus*, pasižyminčius nepaprasta jėga ir greitumu, kurie kūno dydžiu yra nedaug mažesni už dramblius ir tokie žiaurūs, kad nepasigaili nei žmogaus, nei žvėries, jei tik kokį pastebi. Tas žvėris yra raguotas, yra matę tokio dydžio jo ragus, kad ragai nuo vienos galvos, kaip liudija Plinijus, buvo dviejų urnų³⁰ tūrio. Barbarai iš jų geria, sidabrinu apvadu apkaustę dalį, dedamą prie lūpų. [...] Pažandėj šio žvėries vilna yra ilgoka, atrodanti kaip ožio barzda, kitais atžvilgiais yra labai panašus į jautį. Romos imperatorius Gajus Kaligula pirmasis Romai arenoje parodė *taurus*, kuriuos neišmananti minia tada klaidingai manė esant buivolais“³¹.

Toliau paminimas ir stumbras, retas Prūsijos miškų gyvūnas, panašus į jautį, išsiskiriantis savo ragais, samprotaujama, ar būna vienaaragių stumbrų: „Ši žemė gimdo ir karčiuotus stumbrus, kurie yra iš miško jaučių veislės, bet mūsų laikais labai reti. Sakoma, kad jiems, patelėms ir patinams, prie karčių auga po vieną ragą, ir vienu, ir kitu – tokios pačios formos ir dydžio, spalva ir išvaizda taip pat visai panašūs į jaučio. Kai kurie mano, kad šiai rūšiai priklauso vienaaragiai. Ar tai tiesa, ar ne – nežinau, tačiau Plinijus rašo, kad esama vienaaragių ir triragių Indijos miškų jaučių; todėl tikėtina, kad jie veisiasi ir kitose vietose“³².

Stelos *Prūsijos senybių* leidinio pabaigoje išspausdinti du šio autoriaus dedikaciniai eilėraščiai kunigaikščiui Frydrichui, viename iš jų dar kartą paminima fauna su taurais ir stumbrais priešakyje: „Žemė maitina miškus, šie yra gilūs žvėrių tvartai. / Ar norėtum *taurų*, ar labiau *stumbro* [kursyvas mūsų – T. V.], / Čia gimsta niekur [kitur] nežinomas gerai nuaugęs briedis / Ir krinta į akis kaimenė laukinių arklių, / Ir žebenkštis, kuri savo kailiu mielai aprenkia / Vyrų kūnus ir taip išstumia atšiaurų speigą“³³ (*Ad eundem Federicum principem investissimum Erasmi Stellae elegiacum*, v. 21–26).

O štai Paolo Giovio *Knygoje apie maskviečių pasiuntinybę (De Moschouitarum legatione liber)* pamini Herkinos mišką, apėmusį didelę centrinės ir rytų Europos dalį, siekusį ir anuometės Maskvijos teritoriją, kurio vakarinėje dalyje, kryptančioje į Prūsiją, randama didžiulių taurų, žiauriausių iš jaučių giminės, „kuriuos vadina bizontais (stumbrais)“³⁴. Čia, kaip matome, abu gyvūnai sujungiami, lieka neišku, kaip juos iš tiesų vadinti. Toks vardų painiojimas sulaukė amžininkų kritikos: pavyzdžiui, austrų diplomatas Herberšteinas savo kelionių po Maskvos Kunigaikštiją aprašyme griežtai skyrė dvi šių jaučių šeimos gyvūnų rūšis, pateikė atitinkamas iliustracijas. Tuos pačius piešinius vėliau panaudojo savo zoologijos enciklopedijoje Konradas Gesneris³⁵. Tačiau šie duomenys neįtikino vėlesnių gamtos tyrinėtojų, nes radosi vis naujų liudijimų apie šiuos gyvūnus, pasitaikydavo nepreciziškų aprašymų ir pavadinimų painiojimų, taigi natūraliai kilo ir skeptiškas požiūris į senuosius rašytinius šaltinius, nes nebuvo priemonių, kaip patikrinti rašiusiųjų zoologines žinias: taurą aprašinėjęs asmuo galėjo jį painioti su stumbru, ir atvirkščiai. Be to, tam tikra sąvokų samplaika galėjo rasti ir dėl nevienodo gyvūnų paplitimo: ir vienos, ir kitos rūšies gyvūnai tai vienur, tai kitur skirtingu laiku buvo išnaikinti. XVIII a. pab.–XIX a. pr. vyko rimta diskusija, ar egzistavo dvi skirtingos

stumbrų; pastarieji nuo jų skyrėsi ragais ir kailiu, buvo mažiau agresyvūs.

²⁹ Manoma, kad pats Stela nebuvo matęs šių gyvūnų, o perėmė juos tiesiog iš Cezario ir Plinijaus (Vuure, *Retracing the Aurochs*, p. 63). Galime pastebėti, jog Stelai būtent *urus* atrodo panašus į ožį, o Husoviano giesmėje į ožį panašus yra *bison*. Mokslininkų pastebėta, kad Vokietijoje (išskyrus užimtą Prūsijos dalį), XI–XIII a. nykstant taurams, keitėsi ir jų pavadinimas, todėl nuo to laikotarpio sunku atspėti, kas koku vardu vadinama (Vuure, *Retracing the Aurochs*, p. 62).

³⁰ Urna kaip tūrio vienetas prilygsta pusei amforos, t. y. 13 litrų.

³¹ Vertimas – Mintauto Čiurinsko iš kn.: Stela, *Apie Prūsijos senybes*, p. 49–50. Žodį „stumbras“ čia keičiame į žodį „tauras“.

³² *Ibid.*, p. 50.

³³ Čia pateikiamas pažodinis vertimas – šio straipsnio autoriaus.

³⁴ *Pauli Iovii Novocomensis De legatione Moschouitarum libellus, ad Ioanne[m] Rufum Archiepiscopu[m] Consentinu[m]*, in: *Novus orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum...*, Basileae: Apud Io. Hervagium, mense Martio, anno M.D.XXXII [= 1532], p. 536 (naudotasi egz. VUB – II 398).

³⁵ Plg.: *Conradi Gesneri Medici Tigurini Historiae animalium liber primus de quadrupedibus viviparis...*, editio secunda..., Francofurti: In Bibliopolio Cambieriano, 1603.

rūšys (stumbras, t. y. europinis bizonas, ir tauras, t. y. laukinis jautis, naminio jaučio protėvis), ar tik viena rūšis (stumbras), kurios atstovus skirtingose teritorijose žmonės skirtingai vadino³⁶. Šiuolaikinė tarptautinė zoologijos nomenklatūra skiria taurus nuo stumbrų, tačiau rašytinių dokumentų analizė rodo, kad per paskutiniuosius 800 metų bent jau vokiškas tauro pavadinimas „Auerochs“ buvo dažnai vartojamas stumbro (vok. „Wisent“) reikšme³⁷.

Iš pateiktų aprašymų galima įžiūrėti dvejopą Husoviano gyventu metu gyvavusį požiūrį į stumbrus ir taurus: vieniems tai vienas ir tas pats gyvūnas, kitiems – skirtingų rūšių. Lankstus požiūris būdingas poetui: jis aprašo įspūdingą miško gyventoją, nesiekdamas detalios zoologinės charakteristikos. Trumpą eilėrašį apie stumbrą ir jo medžioklę, kaip minėta, lankydamasis Lenkijoje, parašė vokiečių humanistas Konradas Celtis (1459–1508)³⁸. Galima spėti, kad jį inspiravo ne tik savo akimis regėti didžiuliai jaučiai (kaip keliautojas galėjo juos matyti, girdėti apie juos pasakojimų), bet ir tuo metu dar neseniai surasti geografiniai, zoologiniai, istoriografiniai Antikos ir Viduramžių autorių tekstai, kurie teikė medžiagos ir ką tik minėtam Erazmo Stelos veikalui *Apie Prūsijos senybes*.

Svarbus medžiagos poemai apie stumbrą šaltinis – paties poeto medžioklių patirtis bei žinios apie tuometinių karalių, popiežių, didikų pomėgius, medžioklės įpročius. Žymesnės medžioklės būdavo aprašomos eiliuotai – taip italų humanistai įsiteikdavo savo globėjams. Krókowski studijoje aiškiai įvardytos ir aptartos Husoviano laikmečiui artimos poemos apie medžioklę³⁹: 1) Erkolės Strocio (Ercole Strozzi, 1475–1508) 967 hegzometro eilučių poema *Venatio ad divam Lucretiam Ferrariae ducem* (išleista 1513) apie Prancūzijos karaliaus Karolio VIII medžioklę; 2) Adriano da Corneto (1458–1521) 427 hendekasilabinių eilučių poemėlė *Ascanium cardinalem s. Viti venatio* (išleista 1504; pakartotinai išleista Krokuvoje 1522 su profesoriaus Leonardo Coxo komentarais) apie medžioklę popiežiaus Julijaus II pontifikato laikais; 3) Guido Postumo Silvestri (1479–1521) 700 eil. *Elegia ad Petrum Pactium* (išleista 1524), vaizduojanti popiežiaus Leono X medžioklę.

Su kai kuriomis minėtomis poemomis Husovianas turbūt buvo susipažinęs. Benedikto Kazlausko pastebėjimu, *Giesmės apie stumbrą* pabaiga panaši į Adriano da Corneto poemėlę (gal tiksliau – jos pabaigą?)⁴⁰. Tačiau mitologinių motyvų panaudojimo atžvilgiu abu kūriniai vienas nuo kito labai nutolę.

Pareckis, Daraškevičius ir kt. įžiūri Husoviano kūrinių panašumą į Renesanso autorių, pirmiausia italų poetų ir mąstytojų (Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Nicolo Maciavelli), mintis⁴¹. Taip, be abejo, sustiprinama šio poeto kaip Lietuvos (sykiu Lenkijos ir Baltarusijos) Renesanso literatūros pradininko vertė.

Iš sąsajų su lotyniškąja Lietuvos Renesanso literatūra minėtina, kad 1516 m. Krokuvoje išleistoje Jono Visliciečio poemoje *Bellum Prutenum* iškeltas kunigaikščio Vytauto vaidmuo Žalgirio mūšyje. „Be abejo, ši poema turėjo įtakos Mikalojui Husovianui, kuriant Vytauto paveikslą savo *Giesmėje apie stumbrą* ir medžioklę“⁴². Kita vertus, panegirinis didžiojo kunigaikščio vaizdavimas buvo paplitęs to laikotarpio literatūroje; bene stipriausiai jis išreikštas LDK metraščiuose. Labai tikėtina, kad Husovianas, kuris prisipažino skaitęs rusėnų kalba rašytas knygas, vartė kokį nors Smolensko vyskupo Gerasimo raštininko Timofiejaus apie 1430 m. rusėnų kalba parašyto „Didžiojo kunigaikščio Vytauto pagyrimo“ nuorašą. Ten minima, jog „Maskvos didysis kunigaikštis gyveno su juo [t. y.

³⁶ Vuure, *Retracing the Aurochs*, p. 31; Глинский, *Беловежская пуца и зубры*, p. 29–31.

³⁷ Vuure, *Retracing the Aurochs*, p. 62.

³⁸ Tai 16 eleginių dvielių (iš viso 32 eil.) eilėraštis „Ad Vistulam fluvium“, pirmą kartą išspausdintas jo elegijų rinkinyje *Quattuor libri amorum secundum quattuor latera Germaniae* (Norimbergae, 1502), kaip paskutinė I knygos elegija, ilgu pavadinimu *Conradi Celtis Protucii Germani poetae laureati liber primus amorum qui Hasilina vel Pubertas vel Vistula et Latus Germaniae Orientale inscribitur*; eilėraštis vėliau pateiktas Pistorijaus veikale *Poloniae historiae corpus*, t. 1, p. 168, iš čia cituojamas Pelczaro (Pelczar, „Praefatio“, p. XXI, n. 1), neseniai perspausdintas ir Ročkos raštuose (Ročka, „Mikalojus Husovianas“, p. 373, n. 47).

³⁹ Krókowski, *Mikolaja Hussowskiego „Carmen de bisonte“* (Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Seria A, nr. 65), Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, p. 17–32.

⁴⁰ Kazlauskas, „Mikalojus Husovianas ir jo giesmė apie stumbrą“, p. 145.

⁴¹ Порецкий, *Николай Гусовский*, p. 29 sqq.

⁴² Kazlauskas, „Mikalojus Husovianas ir jo giesmė apie stumbrą“, p. 144.

Vytautu – T. V.] didelėje meilėje“ ir kad „Turkų sultonas didžiai gerbė ir brangias dovanas dovanojo šlovingajam valdovui“ (vertė Rimantas Jasas)⁴³. Tą patį dalyką lotyniškais eilėmis pasako ir Husovianas: „Tąsyk meilingu balsu valdovu jį vadino maskvėnas, / Nors galingiausias jėga buvo jisai iš visų. / Turkas galiūnas tada didžias jam dovanas siuntė / Ir jau beveik jam paklust ruošėsi jis nuolankiai“ (vertė Benediktas Kazlauskas; *Giesmė apie stumbrą*, v. 677–680). Vytauto, kaip tvirtos rankos valdovo, politikos ir Lietuvos gamtos ir kultūros vertybių pristatymas poetui dar geriau žinomas iš jo globėjo, Erazmo Vitelijaus, kalbų – vienu iš svarbiausių *Giesmės apie stumbrą* autoriaus vartytų LDK lotyniškų tekstų⁴⁴.

GIESMĖS APIE STUMBRĄ TIKSLAI, POETO MENINĖS NUOSTATOS. *Giesmė apie stumbrą* nebuvo originalus sumanymas, bet jo įgyvendinimas reikalavo nemažai talento, užsidegimo, pastangų, siekiant atlikti darbą iki galo per pakankamai trumpą, neramių įvykių kupiną gyvenimo tarpą⁴⁵.

Kaip matyti iš 1513 m. Krokuvoje Vietoro spaustuvėje spausdintos knygos *Destatura, feritate ac venatione bisontis* įžanginių dalių ir pirmųjų poemos eilučių, apdainuoti Lietuvos miškų stumbrą pirmiausia paskatino ne autoriaus galvoje subrendęs ketinimas, bet išorinė aplinkybė – proga, kuomet poetas, lankydamasis su Žygimanto Senojo pasiuntiniu Erazmu Vitelijumi pas popiežių Leoną X Romoje, stebėjo tenai bulių kovas (koridą). Sužestų jaučių siautėjimas priminė poetui jo paties patirtus stumbrų medžioklės įspūdžius Lietuvos miškuose; pažįstami italai, koridos stebėtojai, prakalbo apie Šiaurės Europos miškus ir pakurstė jį papasakoti apie stumbrus. Visa tai netrukus pasiekė popiežiaus ausis ir šis, kaip sakoma Husoviano laiško karalienei Bonai pirmosiose eilutėse, „vienu metu prisiminęs medžioklės šiaurės kraštuose ir žvėrių didumą, ilga gražbylinga kalba paragino gerbiamą poną Erazmą, Plocko vyskupą [...], kad iškamšą stumbro, kurį mes vadiname ‚zubru‘, šieno prikimšus jo kailį, Romoje viešai pateiktų“ (vertė Eugenija Ulčinėitė). Erazmas pažadėjo tuo pasirūpinti, tad parašė laišką Mikalojui Radvilai, Vilniaus vaivada, prašydamas surasti kuo didesnę stumbro kailį, o Husovianui, tuo metu artimai su juo bendravusiam, davė užduotį ką nors parašyti apie to žvėries prigimtį ir medžioklę. Laiške nepasakyta, kad būta reikalavimo parašyti poemą, tačiau tuometė popiežiaus dvaro aplinka vertė taikytis prie vyraujančių literatūrinių tendencijų. Buvo sukurtas ne vienas eiliuotas medžioklės aprašymas, medžiojančio popiežiaus panegirika, taigi tai skatino ir Husovianą į tą madą atsiliepti. Kita vertus, pačioje poemoje poetas teigia, kad vis dėlto buvo nurodyta savo pasakojimą perteikti eiliuotai („datus hic nobis labor est, ut dicta referrem / Carmine [...]“, v. 13–14).

Deja, popiežiaus sumanymas ir Erazmo „užsakymas“ nuėjo niekais, nes, kilus maro epidemijai, tais pačiais metais mirė popiežius, o po metų – ir pats Erazmas. Vis dėlto Husovianas jau buvo suspėjęs „skubotai“ (plg.: „raptim condere“, *Giesmė apie stumbrą*, v. 14) parašyti dalį poemos (bent 826 eilutes); vėliau kūrinį jis dar papildė, o paskui, grįžęs į Lenkiją, nusprendė išleisti, dedikuodamas karalienei Bonai. Dedicaciniame laiške be būdingų panegirinio kūrinio elementų – liaupsių karalienei, išsakytos kelios svarbios mintys, rūpėjusios poetui kaip žmogui, kaip menininkui, kartu parodant ir kūrinio publikavimo tikslą. Pirma, poetas sako, kad jis nori kitiems menininkams parodyti kelią, kur reikia kreiptis su savo kūryba: karalienė Bona esanti patikima menų ir mokslų globėja; kita vertus, tokių globėjų jo valstybėje dar labai reta, nes kai kuriuos didikus atitraukia karai, kitus – jų

⁴³ Plg. *Lietuvos metraštinis. Bychovco kronika*, 1971, p. 185; dar žr.: Eugenija Ulčinėitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija, XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 61.

⁴⁴ Aloyzas Varanavičius, „Gyvenimo prasmės samprata Erazmo Vitelijaus ir Mikalojaus Husoviano kūryboje“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A*, t. 3 (52), 1975, p. 26.

⁴⁵ Jei patikimi Jano Pelczaro samprotavimai, tai poemos apie stumbrą didžioji dalis (827 ar 980 eil.) parašyta Romoje iki popiežiaus Leono X mirties (1521 12 01), o kita dalis (245 ar 92 eil.) – taip pat Romoje, poetui laukiant atvykstančio naujo popiežiaus – Hadriano VI, t.y. 1522 m. pirmoje pusėje (Pelczar, „Praefatio“, p. XIX–XX). Panašią nuomonę gina Daraškevičius; jis atmeta Krókowski, Ivano Goleniščevo–Kutuzovo ir Jazepo Semiažono teiginius, esą poema pabaigta rašyti Lenkijoje (Виктор Иванович Дорошкевич, *Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы: Первая половина XVI в.*, Минск: Наука и техника, 1979, p. 154–155). Pelczaro versija priimtina ir lietuvių tyrinėtojams (Kazlauskas, „Mikalojus Husovianas ir jo giesmė apie stumbrą“, p. 145–146; Sigitas Narbutas, *Meninės M. Husoviano kūrinų ypatybės: diplominis darbas*, Vilnius: 1982 (mašinarštis), p. 38).

prisirišimas prie turty, dvasinių vertybių apleidimas. Antra, dedikacijos autorius išreiškia įsitikinimą, jog išsilavinimas labai reikalingas karų su turkais akivaizdoje; jeigu būtų remiamasi senovės žmonių (poetui tai ne tik lietuvių protėviai, bet ir Antikos žmonės – senovės graikai ir romėnai, mokėję derinti narsumą su išsilavinimu, palikę kitoms kartoms daug praktinių pamokymų) žiniomis, tada būtų teisingai pasvertas turkų keliamas pavojus ir būtų šalinamos kitos valstybę silpninančios priežastys, taisomos visuomenės ydos. Apskritai išsilavinimas yra svarbesnis už kūno jėgą, būtent mokslas, dvasinių vertybių puoselėjimas yra valstybės tvirtumo pamatas: „Tačiau jeigu Tu imsiesi globoti visus menus ir mokslus, atsities talentai ir didiems karališkosios didenybės užmojams suteiks pagalbą, kad šiais vargingais laikais Respublika išsaugotų savo padėtį, kurią daugiau palaiko sielos dorybė, nei kūno jėga. Tai gausybe pavyzdžių įrodo tiek graikai, tiek romėnai, kurie galingiausi buvo tada, kai klestėjo mokslai; o kai nyko talentai, silpnėjo jėgos, o joms nusilpus, valstybė griuvo, ir įsigalėjo beteisė padėtis“ (vertė Eugenija Ulčinaitė). Aukštindamas karalienės giminę, Husovianas taip pat svarbiausiu jos šlovės garantu laiko jos atstovų dėmesį mokslams ir menams.

Reikšmingų pasamprotavimų apie poemos sumanymą ir tikslus randame ir pačioje *Giesmėje apie stumbrą*. Dar aiškiau matyti, jog tai – „užsakytas“ kūrinys. Poetas net neturėjo noro imtis tokios temos, jam atrodė atgrasu apdainuoti žmonių žudynėmis pagarsėjusį ir jam pačiam nepakenčiamą baisų žvėrį (*Giesmė apie stumbrą*, v. 16), ne kartą vertusį gėdingai bėgti ir juokinti žmones (v. 19–10), be to, jis jautėsi neturįs daug talento ir įkvėpimo (v. 17–28). Vis dėlto darbo imtis paskatino įsipareigojimas globėjui (Erazmui Vitelijui, v. 15–16), kitiems draugams, tai pat noras išmėginti savo jėgas naujoje „kovoje“ – literatūrinėje kūryboje. Jei medžioklėje jį vertino paprasti žmonės (*plebs*), tai čia laukia mokytų žmonių – Romoje savo lotyniškąją kūrybą garsėjusių poetų – kritika, bet patirtis gali būti panaši: „Arba būsiu priverstas pargriūti po tokia didele našta, arba labai nepalankios minties priekaištus patirti“⁴⁶ (v. 13–14). Poeto atsargumas, santūrumas ir savigarba gražiai skamba tolimesnėse eilutėse: prisipažinęs, kad į Italiją jis dar neseniai atvykęs (v. 29), kad yra svečias iš tolimų kraštų („longinquis hospes ab oris“, v. 51), kaip tikras publikos palankumo siekiantis oratorius prašo, jog niekas nesitikėtų iš jo kūrinio per didelio pakilumo, o tik paprasto pasakojimo, atskleisiančio esmę (v. 33–34). Savo literatūrinę kūrybą asociatyviai sujungia su medžioklės metu patirtu išgyvenimu (v. 35–50):

Tai, kokia plunksna rašau, tu žinai, o skaitytojai mielas:

Plunksnas strėlinėj nešuos, šoną apsunkinęs ja.

Popierių, kai tik rašau, iš jos aš sau išsitraukiu,

Ir, išėmęs iš jos, leidžiu žudyti strėles.

Tu parašysi geriau, aš lanką tvirčiau dar įtempsiu,

Lygūs mes būsim abu, nors ir skirtingu menu.

Bet svetimšalio eilių nepulkite, jei neišmanot,

Skvarbūs yra, – nuostabu, – mano strėlių smailiajai.

Jie, išvirti nuoduose, tokią didelę turi galybę,

Jog dėl žaizdelės menkos sužeistas miršta nuo jų.

Koks po šiaurės miškų šlaitus bėginėjau kadaise,

Toks į pušynų tankmes eiti nūnai ketinu.

Kaip ten bebūtų, tikrai klaidus būna miškas kiekvienas,

Te manose eilėse baubia baisūs žvėris

Ir, tiems beaidint garsams, kartu tegu mums jis parodo,

Kokiu balsų darnumu skamba manoji giesmė.

Čia, kaip ir keliomis eilutėmis aukščiau (v. 17–18), poetas išreiškia kuklumą, drovėjimąsi dėl literatūrinio išsilavinimo stokos. Kai jo bendraamžiai turtingų tėvų vaikai studijavo literatūrą, jis daugiau laiko praleidęs medžioklėje, o jo rašymo priemonės – plunksnos ir popierius – buvo laikomos strėlinėje ir, žinoma, rečiau naudojamos. Vis dėlto Husovianas nepatiria jo kūrybos niekinti,

⁴⁶ Pažodinis vertimas straipsnio autoriaus.

nes jo strėlių antgaliai aštrūs, patepti nuodais, tad nuo menkos jų padarytos žaizdelės galima žūti. Taip, anot Marcelino Ročkos, „poetas nori nuteikti skaitytoją, kad jis nebūtų reiklus jam meniniu atžvilgiu“⁴⁷. Panašu, kad poetas tikrąjį gimtųjų kraštų („hiperborėjinį“) mišką antitetiškai gretina su pinijų giraitėmis Italijoje („pinea lustra“), o gal ir su literatūriniu mišku, literatūriniu medžiaga, kuri, kaip ir bet koks miškas, gali neįgudusį paklaidinti („silvae suus imminet error“, v. 47). Šiuo asociacijų žaismu, konkrečių vaizdų pridengtomis mintimis poetas tartum patvirtina savo aštrių strėlių metaforą ir iš dalies paneigia savo poetinio talento stoką.

Husovianas aiškiai skelbia savo savarankiškumą. *Giesmėje apie stumbrą* jis nesiekia suteikti „saldybių ir malonumo“ prie rafinuotos, išdailintos poezijos pripratusiai ausiai ar akiai: jo eilės – „neišdirbtas laukelis“, be gėlių, o tik ledu ir sniego storu sluoksniu aptrauktas, kaip ir tas laukas, kur medžiojamas stumbras (v. 417–419). Taigi jis numatęs pateikti tai, ką pats yra regėjęs ir patyręs, savo krašte išgyvenęs, todėl prašo skaitytoją vertinti ne tiek jo kūrinio meniškumą, meninę išmonę, stiliaus grožybes, kiek vaizdavimo tikroviškumą. Poetas ryžtingai laikosi nuostatos vaizduoti tikrovę, nenukrypti nuo tiesos, nenuklysti net į antikinę mitologiją, o remtis tuo, ką pats matęs ir girdėjęs. Tiesa, savo žinias dar papildo kai kurių Antikos ir vėlesnių autorių duomenimis apie gyvūnus. Tai teikia kūriniai mokytumo atspalvį, tačiau jo nepaverčia sausu didaktiniu, moksliniu veikalu, zoologijos vadovėliu ar medžioklės instrukcija. Kūrinyje karaliauja vaizdai, medžioklės patirtis gretinama su įvairia kita vaizdine medžiaga, įterpiami palyginimai, hiperbolės, netikėtos asociacijos. Išeina, kad poetas net apgauna skaitytoją: nuteikęs jį nelaukti meniško įmantrumo, vis dėlto jo nemažai suteikia, priverčia susimąstyti, prie ko derinti žodį, prie ko minti.

To meto mokyta auditorijai keistas ir netikėtas turėjo atrodyti ir poeto atsiribojimas nuo antikinės mitologijos įvaizdžių. Tai numatydamas, jis pasiaiškina:

Viską numetęs šalin, tik viena papasakot noriu:

Ką jau man teko patirt ir pamatyti pačiam.

Ar norėčiau kalbėt apie pačią medžioklę Dianą

Ar apie vieną kurią jos palydovių gausių?

Laiko man nér Apolono lankais lenktaisiais gėrėtis,

Ietim, krauju suteptom, žudžiusiom žvėris žiaurius.

Vietoj Jupiterio čia aš garbinu Kristų, Junonę –

Motina Kristaus keičiu ir eilėse juos miniu.

Aš jau dalykų tikrų su pasakom čia nemaišysiu,

Bet iš tikrųjų tegu leidžia man tarti trumpai

Tie, kurie nuo tiesos, įsipainioję moksluos, nuklydo

Ir kurių giesmės dabar minta senolių klaidom.

Štai ir Erazmas, Plocko ganytojas, atmeta visa,

Jeigu Dievą kas nors laiko už viską žemiau,

O prie dorybių savų jis vieną dar priskiria, būtent:

Knygų neskaito, kurios vyskupo vertos nėra.

Taigi prie jojo jausmų savuosius žodžius aš pritaikau,

Jei tik tikėjimo kiek glūdi manoj giesmėj.

Husovianas paremia Vitelijaus ir kitų katalikų teologų nepatiklių pažiūrį į krikščionių doktrinos „pagoninimą“, jame įžvelgdamas palankią terpę vešėti visokiems tikėjimo iškraipymams, erezijoms. Išskėlęs krikščionių šventuosius asmenis virš Antikos dievybių, nerasdamas Kristui ir Marijai lygiaverčių atitikmenų antikinėje mitologijoje, poetas renkasi savo mokytojais pirmiausia krikščionių autorius, o tikėjimo tiesoms perteikti – tokį pasakojimo būdą, kuris nesudrumstų skaitytojo minčių ir neteiktų iliuzijų pagoniškų tikėjimų ir katalikybės tiesų tapatinimui.

KŪRINIO ŽANRO, STRUKTŪROS, KOMPOZICIJOS SPECIFIKA. Pavadinimas *Carmen de statura*,

⁴⁷ Ročka, „Mikalojus Husovianas...“, p. 400.

feritate ac venatione bisontis implikuoja bendrą kūrinio žanrinį statusą bei eksplikuoja svarbiausius dėmesio objektus: tai eiliuotas kūrinys, skirtas apdainuoti stumbro pavidalą, smarkumą ir šio žvėries medžioklę. Jei ne žodis „carmen“, galvotume, kad tai mokslinis aprašomasis ar mokomasis, pažindinamasis veikalas, primenantis Ailiano *De natura animalium*, imperatoriaus Federico II (1194–1250) *De arte venandi cum avibus* ar Michelangelo Biondo (1497–1565) *De canibus et venatione libellus*.

Giesmė apie stumbrą, kurios objektas ne žmogus, o kitas gyvūnas, savo turiniu gali būti siejama su turtinga, gilia šaknis žodinėje tradicijoje turinčia literatūra apie gyvūnus, kurios įvairios formos kilo iš tautosakinio epo apie gyvūnus, iš jį sudarančių mitų, pasakų, apologų, sakmių, padavimų. Pasakėčios, facecijos, fiziologai, bestiarijai, romanai ir apysakos apie gyvūnus – visa tai daugiau ar mažiau kilo iš pirminio epo apie gyvūnus, juose išlikę įvairūs folklorinės kūrybos elementai, jie nuolat kartojasi naujuose tokios tematikos literatūrinuose kūrinuose⁴⁸. Ilgainiui ir ankstyvosios literatūrinės formos inspiravo vėlesniašias – pavyzdžiui, Aisopo pasakėčios (kurios plito ne tik žodžiu, bet ir raštu) darė poveikį įvairių tautų folklorui, skatino naujų žanrų (pvz., viduramžiškų satyrų apie gyvūnus) radimąsi⁴⁹. Tautosakiniame gyvūnų epe skiriami du tipai pasakojimų – „pasakiškų“ ir „nepasakiškų“ (tikroviškų, t. y. tokių, kuriais buvo tikima), leidžia analogišką perskyrą įžiūrėti ir literatūrinėje tradicijoje. Jeigu dauguma pasakėčių artimos stebuklinėms pasakoms, ir jose pateikiami įvykiai būna nerealūs, tai tiesioginiai gyvūnų išvaizdos, elgsenos, fiziologijos aprašymai, neretai skelbiantys ir fantastiškų, moksliskai nepatvirtintų faktų, bet turintys tikslą pateikti informaciją, patenkinti skaitytojų žingeidumą, laikytini „tikroviškosios“, „mokytos“ literatūros dalimi⁵⁰.

Ankstyviausi gyvūnų aprašymai, rašyti Antikos istorikų, geografų, keliautojų, filosofų (Herodotas, Hipokratas, Aristotelis ir kt.), vėlyvojoje Antikoje (II–Va.) buvo įtraukiami į enciklopedines kompiliacijas, apibendrinančias Antikos mokslinius atradimus, mąstymo ir žmogaus praktinės veiklos pasiekimus⁵¹. Vis dėlto šių pasakojimų tikslas ne tik informacinis, bet kartu ir etinis-didaktinis: gyvūnų gyvenimo pavyzdžiais mokyti žmones teisingai gyventi⁵². Būtent tai matyti Klaudijaus Ailiano (II–III a.) veikale *De natura animalium*: be zoologijos duomenų, šiame darbe gausu gyvūnų ir žmonių gyvenimo paralelių; jų elgesio palyginimas visada pasirodo gyvūno, o ne žmogaus naudai; parodoma, kad įvairios gerosios būdo savybės nėra būdingos tik žmogui. Dėl moralinių apibendrinimų pastebimas Ailiano veikalo panašumas į pasakėčias, tačiau esminis skirtumas yra tas, kad pasakėčiose pasakojimas remiasi reliatyvia situacija – išgalvoti veikėjai ir siužetai, be to, dažna situacija turi komizmo atspalvį, o Ailiano „enciklopedijoje“ pateikiami rimti įvykiai, kurių tikroviškumu autorius neabejoja⁵³. Ailiano gyvūnų savybių moralistinis aiškinimas buvo perimtas krikščionių literatūroje, jis paplito Viduramžiais dažnai perrašinėjamuose ir į vietines kalbas verčiamuose rinkiniuose⁵⁴, vadinamuose *fiziologuose* ir *bestiarijuose*. *Fiziologas* („gamtininkas“), kaip pasakojimų apie gyvūnus rinkinys (iš pradžių sudarytas iš 49 pasakojimų), pirmą kartą pacituotas V a. Rufino iš Akvilėjos, kildinamas iš II–III a. Aleksandrijoje graikiškai parašytos gyvūnų enciklopedijos, į kurią buvo įtraukti Aristotelio, Plinijaus ir Solino surinkti duomenys. Nors *Fiziologo* literatūrinė ir dalykinė vertė šių dienų tyrėjams neatrodo didelė, tačiau Viduramžiais jo populiarumas neblėso iki pat XIV a., ypač po to, kai jo turinys VI a. buvo praplėstas krikščioniškos doktrinos ir moralės apibendrinimais ir sankcionuotas popiežiaus Grigaliaus Didžiojo⁵⁵. *Fiziologo* atmaina – *bestiarijus* („žvėrynas“, „žvėrių rinkinys“) – buvo populiarus nuo VI a., jame būta dar daugiau informacijos nei *fiziologe* (gyvūnų skaičius galėjo siekti šimtą ir daugiau; jų aprašymai – ilgesni); *bestiarijų* dažniau puošė iliustracijos; jo

⁴⁸ Plg. Евгений Алексеевич Костюхин, *Типы и формы животного эпоса*, Москва: Наука, 1987, p. 163.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 190, 200.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 209.

⁵¹ *Ibid.*, p. 210.

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*, p. 211–212.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 213.

⁵⁵ Aura Beckhöfer-Fialho, „Medieval Bestiaries and the Birth of Zoology“, in: <http://www.antlionpit.com/aura.html>.

turinys daugiau mokė moralinių vertybių, o ne teologinių tiesų⁵⁶.

Fiziologai ir *bestiarijai* teikė informacijos pirmiesiems naujųjų laikų mokslininkams, kurie, gilindamiesi ir tikslindami šias žinias, rinko duomenis apie gyvūnus ir iš kitų šaltinių, labiau pasitikėdavo empirine medžiaga. Gyvendamas tais laikais, kai gamtos mokslo tyrinėjimai sparčiai plėtojosi Europoje, bet dar buvo glaudžiai supinti su teologija ir viduramžine moralistine tradicija, Husovianas savo kūriniui apie stumbrą panaudojo kelis žinių šaltinius: empirinius pastebėjimus iš savo paties medžioklių, senų žmonių pasakojimus ir įvairius literatūrinius stumbro aprašymus. Tokio pobūdžio kūrinys įgauna ne „pasakiško“, o „tikroviško“ epo įspūdį, todėl savo turiniu giminingas ne pasakėčioms⁵⁷, o enciklopediniams „fiziologiniams“ pasakojimams. Kadangi kūrinyje esama stumbro ir žmonių gyvenimo paralelių ir į žvėrį (bei į visą gamtą) žvelgiama su pagarba, randama jo būdo savybių, kuriomis jis prilygsta žmogui ir galėtų būti jam pavyzdžiu, poemoje apie stumbrą galima matyti viduramžiško bestiarijaus ar fiziologo bruožų. Jei visas pasakojimas būtų apie stumbrą apskritai ir būtų daroma moralinė išvada apie jo rodomą gyvensenos pavyzdį, tinkantį krikščionims, sąsaja su „fiziologų“ tradicija būtų akivaizdi. Vis dėlto poetas rašo visai ką kita. Pirmiausia, jis turi tikslą aprašyti ne bet kokį stumbrą, bet „savo“ – savo krašto, Lietuvos miškų – stumbrą. Antra, kaip matyti iš pasakojimo eigoje pateikiamų epizodų iš Lietuvos gyvenimo, poetui pasakojimas apie stumbrą nėra vienintelis, kai kada atrodo, kad netgi nėra svarbiausias, kad tai tik priedanga, siekiant atskleisti Europos skaitytojui savo krašto istorinę, politinę, religinę situaciją. Trečia, stumbras, nors ir didingas žvėris, vis dėlto nėra akivaizdžiai siejamas su kokia nors moraline ar teologine tiesa: jis suvokiamas kaip reikšminga Lietuvos miško teikiamų gėrybių dalis, poemos eilutėse skamba nuosaikaus hedonizmo mintys, pripažįstamas žmogaus pranašumas prieš žvėrį, žmogaus teisė saikingai džiaugtis visomis gėrybėmis. Poemoje pateikiami medžioklės vaizdai iš dalies primena antikinėje literatūroje sukurtus medžioklės paveikslus, tad šiuo atžvilgiu galima matyti priartėjimą prie antikinės didaktinės poezijos, tokios kaip Vergilijaus *Georgikos* ar Gratijaus Falisko *Cynegeticon*. Nors, kaip minėta, tai nėra medžioklės pamokymai, ir realijos čia jau visai naujos.

Eilėdaros ypatumas (Husoviano poema parašyta eleginiais dveiliais) ir pusiau epinis, pusiau lyrinis vaizdavimo būdas leidžia kūrinių priskirti prie elegijų, kurios savo turiniu nuo seniausių laikų apimdavo daugybę temų ir kurios (šalia epigramų) buvo labiausiai humanistų poetų mėgstamos⁵⁸. Elegijos žanrą ypač praktikavo Ovidijus, teminiu požiūriu labai plataus diapazono autorius. Šalia juokaujamojo, parodijinio tono, jo elegijose skamba ir rimtos, didaktinės temos. Tai galėjo patraukti Husovianą. Dar labiau Ovidijus jam artimas galėjo pasirodyti dėl rėminės kompozicijos ir kataloginio vaizdų jungimo būdo, kuris įžiūrimas *Giesmėje apie stumbrą*⁵⁹. Pagrindinė ašis ar „siūlas, ant kurio suverti kiti paveikslai ir įvykiai“⁶⁰ – stumbro paveikslas. Įdomu, kad paveikslai vienas su kitu sujungti logiškai, tai teikia mokytumą, tai būdinga ano meto poezijai, kurios didžioji dalis tokio rezultato siekdavo „įvairiausiai būdais karpydama ir savitai lipdydama senovės mitologiją, o Husovianas – savo krašto žymius gamtos ir visuomenės reiškinius“⁶¹.

Poemoje aiškiai matyti pagrindinio veikėjo nekonkretumas: stumbras vra bevardis, neindividualizuotas, tiesiog vienas iš daugelio, bet kartu kaip visos savo rūšies atstovas ir Lietuvos simbolis.

Apskritai galima apibendrinti, kad *Giesmė apie stumbrą* – dvejopo plano kūrinys. Viena vertus, siekiama pamokyti nepažįstantį Lietuvos skaitytoją, kita vertus, stengiamasi suteikti pramogą, tartum suteikti galimybę pačiam stebėti medžioklę šiaurės miške. Ir šiuo požiūriu, regis, poetas išpildo poetiniam kūriniui Horacijaus keltus reikalavimus: naudos ir malonumo.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Pasakėčios turėjo savo literatūrinę tąsą šmaikščiose ir pamokančiose Viduramžių ir Renesanso gyvūnų poemose, tokiose kaip čekų poeto Jono Dubravijaus (*Joannes Dubravius*, 1486–1520) *Theriobulia* (1520).

⁵⁸ Ročka, „Mikalojus Husovianas...“, 409.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 410; plg.: Narbutas, Meninės M. Husoviano kūrinių ypatybės, p. 37.

⁶⁰ Ročka, „Mikalojus Husovianas...“, p. 410.

⁶¹ *Ibid.*, p. 411.

STUMBRO PAVEIKSLAS. Stumbras (*Bos bonasus, bonasus Europaeus, bison bonasus bonasus*; vok. (*europäischer*) *Wisent, Flachlandwisent*, angl. *European bison, (European) wisent*, pranc. *bison d'Europe, wisent*, lenk. *zubr*) ir tauras (*Bos primigenius, bos taurus primigenius*⁶²; vok. *Auerochse, Urochs, Ur*, angl. *aurochs, urus, wild ox*, pranc. *aurochs*, dan. *Urokse*, oland. *Oeros*, šved. *Urox*, lenk. *Tur*, rum. *Bour*) – du skirtingi, bet giminingi tos pačios dykaragių (*Cavicornia, Bovidae*) šeimos jaučių pošeimio (*Bovinae*) gyvūnai, tačiau stumbras artimesnis bizonui (*Bison bison*) ir priskiriamas bizonų rūšiai (*genere Bison*), o tauras – jaučių rūšiai (*genere Bos*)⁶³. Husoviano laikais taurų būta: jie išmedžioti XVII a. (paskutinis nušautas brakonierių 1627 m. Lenkijos Jaktorówo miške)⁶⁴.

Taigi su kokiais gyvūnais teko susidurti Husovianui ir ką jis pavaizdavo savo poemoje? Ar autoriui svarbu tiksliai pasakoti, pateikti detalų stumbro aprašymą, o gal vis dėlto jis turi galvoje taurą? O gal jam nė motais, kieno paveikslą piešia – tiesiog laukinio jaučio, kuris vieniems stumbras, kitiems tauras? Poema į tai neduoda aiškaus atsakymo, apskritai poetas retai tiesiogiai įvardija savo piešiamą gyvūną: dažniau pasirenka bendros reikšmės žodžius – *fera, belua*. Pavadinimai *bison* arba *urus* kūrinyje tokie reti, kad sunku nustatyti, ar poetas jaučia šių žodžių reikšmių skirtumus, ar juos taiko sinonimiškai vienam gyvūnui⁶⁵. Kad ir kaip būtų, ir paties žvėries aprašymas, ir medžioklės vaizdai susipina su gimtojo krašto grožio apdainavimu, poeto gimtosios šalies gyvenimo aktualijomis, todėl pagrįstai kyla minčių, kad stumbro paveikslas – tik priedanga, tik pretekstas papasakoti popiežiui ir Vakarų Europai apie Lietuvą, jos stiprybę, apie Vytauto nuopelnus, ugdant fiziškai ir dvasiškai stiprią valstybę, taip pat priminti jos problemas, visų pirma, bendrą grėsmę krikščioniškoms tautoms, kurią kelia musulmonų ordos, turkų ir totorių išpuoliai.

Savo sumanymą iš dalies paaiškina pats poetas. Kaip minėta, jis ruošiasi pasakoti tiesą apie stumbrą ir jo medžioklę Lietuvos miškuose, neketina tikrovės „maišyti su pasakom“ ir aštrialiežuvauti, o pasakoti tiek, kiek leidžia jo talentas, sugebėjimai, medžioklių patirtis bei kiek reikalauja įvairios aplinkybės: laiko, žanro ribos, įsipareigojimas globėjui. „Nukrypimus“ į politines ir religines aktualijas galima interpretuoti ir kaip Erazmo Vitelijaus politinių ir religinių pažiūrų projekciją („Taigi prie jojo jausmų savuosius žodžius aš pritaikau, / Jei tik tikėjimo kiek glūdi manoj giesmėj“, *Giesmė apie stumbrą*, v. 415–416), ir kaip savotišką asmenišką laisvo žmogaus, savo šalies piliečio pasisakymą, tam tikrą išpažintį, savo patirties, džiaugsmų ir nuoskaudų išsakymą („Viską numetęs šalin, tik viena papasakot noriu: / Ką jau man teko patirt ir pamatyti pačiam“, *Giesmė apie stumbrą*, v. 399–400). Be to, natūralu, jog neįtikimas ir nuobodus būty gyvūno biologinis aprašymas, atsietas nuo jo gyvenamos aplinkos apibūdinimo ir santykių su žmonėmis vaizdavimo. O kai jau esti paminėtas gimtasis kraštas ir jo gyventojai, atsiranda vietos ir platesniems svarstymams apie kultūrinę ir politinę realiją.

Stumbro paveikslas, atmetus reikšmingus pasakojimo pertrūkius, digresijas, šį paveikslą iliustruojančias ar praplečiančias, jam aktualų foną suteikiančias, poemoje pateikiamas nuosekliai, laipsniškai. Atidžiam skaitytojui perėjimai nuo vieno vaizdo prie kito, nuo pagrindinio pasakojimo į šalutinį ir atvirkščiai atrodo pakankamai logiškai motyvuoti⁶⁶, todėl visa poema, galima sakyti, išlaiko vieningo kūrinio įspūdį⁶⁷.

⁶² *Bos taurus* – Karlo Linėjaus (1758) duotas pavadinimas naminiam jaučiui ir jo laukiniam pirmtakui (taurui), Cezario vadintam *urus*. *Bos primigenius* – L. H. Bojano (1827) duotas vardas priešistoriniam taurui, remiantis XIX a. pradžioje rastų kaulų tyrimų duomenimis. Naujausiais Tarptautinės zoologinės nomenklatūros komisijos nutarimais įteisinti abu pavadinimai su tokiu skirtumu, kad *bos primigenius* taikomas laukiniam, neprijaukintam jaučiui, o *bos taurus* – prijaukintam (plg. Cis van Vuure, *Retracing the Aurochs: History, morphology and ecology of an extinct wild ox*, translated by K. H. M. van Berg, Sofia; Moscow: Pensoft Publishers, 2005, p. 19, 31–32).

⁶³ Plg. W. E. Sokolov, *Dictionary of Animal Names in Five Languages: Mammals: Latin, Russian, English, German, French*, 2nd stereotyped ed., Moscow: Russky Yazyk Publishers, 1988, p. 129, s. v. *Bison, Bos*.

⁶⁴ Vuure, *Retracing the Aurochs*, p. 27; plg.: Mieczysław Rokosz, „History of the Aurochs (*Bos taurus primigenius*) in Poland“, in: <http://users.aristotle.net/~swarmack/aurohist.html>.

⁶⁵ Tiesa, jei atidžiai skaitytume kelių eilučių fragmentą, kur pristatomi šie gyvūnai, perfrazuojant Plinijaus teiginius (*Giesmė apie stumbrą*, v. 81–92), įsitikintume, kad poetas šiek tiek nusimanė apie šių gyvūnų skirtumus.

⁶⁶ Plg. Ročka, „Mikalojus Husovianas...“, p. 411.

⁶⁷ Bet yra ir kitokių nuomonių, plg.: Krókowski, *Mikotąja Hussowskiego „Carmen de bisonte“*, p. 9–10.

Pažindinimas su šiuo gyvūnu pradedamas nuo jo išvaizdos. Čia empirinis stebėjimas svarbesnis už įvairių autorių skirtingus aprašymus. Kai kurie aprašymai Husovianui atrodo priimtini (pvz., Pauliaus Diakono paminėtas stumbro kailio ir tarpuragės dydis, *Giesmė apie stumbrą*, v. 111–116), tačiau juos linkęs papildyti savo patirtimi, jaunystės medžioklių įspūdžiais (v. 119–144). Apibūdinęs išvaizdą, poetas pasakoja apie stumbro elgseną, prigimtį, būdą (v. 145–236). Minimi gandai, poetas nuo kai kurių iš jų atsiriboja. Paskui kalbama apie Lietuvos kunigaikščių rūpinimąsi stumbrais ir gamtos gėrybėmis, apdainuojamas Lietuvos miško grožis ir nauda, vietinių žmonių sugyvenimas su mišku, iš miško semiamos gėrybės, su mišku susijusios gydymo galios ir burtai (v. 237–299). Čia įterpiamas pasakojimas apie raganų, burtininkų teismus, kaip krikščionys juos tikrindavę vandeniu ir ugnimi (v. 300–324), vėl grįžtama prie miško kaip sveikatos ir stiprybės šaltinio reikšmės, pabrėžiama ir medžioklės nauda – ji ugdanti vyrų narsumą ir vikrumą, aštrina regėjimo ir klausos pojūčius, išblaško blogą nuotaiką, stiprina kūną ir dvasią (v. 327–386). Pasakojimą apie stumbrų medžioklę poetas pradeda nuo to, kad jo tėvynėje stumbrams medžioti yra nustatytos tam tikros taisyklės (v. 387–398), tačiau kitas medžioklės detales atideda vėlesniam laikui, nes jaučia pareigą pasiaiškinti, kodėl jis nesiremia antikiniaiis mitais (v. 399–420): jam ir nėra laiko gėrėtis senovės graikų ir romėnų dievybėmis (vadinasi, pripažįsta, jog reikėtų daugiau įdėti darbo, norint įvesti alegorijų), ir nenori jis „tikrovės maišyti su pasakomis“, t. y. painioti krikščioniško tikėjimo su pagonybe, nes to savo pavyzdžiu mokęs jo globėjas Erazmas Vitelijus. Husovianas nelinkęs pasiduoti italų dvarų literatūros madoms, jaučiasi savarankiškas, neieškantis rafinuotų frazių ir temų, nenori dėtis esąs lygus išsilavinimu jiems, bet siekia būti savimi, savo krašto atstovu. Jo eilėse netgi girdima nuoskauda, įsižeidimas (lyg pavydo šiltai gyvenantiems italams šešėlis), kadangi lietuviams tenka kęsti ne tik atšiaurias žiemas, bet ir karus su turkais, o krikščionys (turimi galvoje kryžiuočiai) ne tik neateina į pagalbą, bet slapta susideda su turkais (v. 421–476). Išsakęs nuoskaudą, vėl grįžta prie stumbrų medžioklės aprašymo, pasakoja kaip žvėris sekamas, kaip aptveriamas medžioklės plotas, kokios medžioklės taisyklės galioja visiems, nepaisant socialinės padėties, giminytės ryšių (v. 477–506). Paminėjęs, kad ir valdovo didybei nekenkia narsūs medžioklės žygiai (v. 506: „nec maiestati fortia facta nocent“), Husovianas trumpai kreipiasi į karalių Žygimantą, žadėdamas kitoje giesmėje jį pašlovinti⁶⁸, po to vėl tęsia medžioklės aprašymą, atpasakoja vieną savo akimis regėtą epizodą apie sužeisto stumbro siautėjimą (v. 511–558), jo įniršio didumą paaštrina epizodu apie kažkokio kilmingo jaunuolio Lauryno mirtį (v. 559–582). Siautėjančio stumbro žiaurumo aprašymas tęsiamas, papildant jį vis naujomis hiperbolinėmis, net komiškomis detalėmis apie puolimą badyti visa, kas kruta, apie aukštyn svaidomus žmones, arklius, kitus gyvūnus, apie paukščius, lesančius ant medžių šakų pakibusią skerdieną, net apie aukštai medyje įstrigusį ir tokiu būdu mirties išvengusį raitelį, dar primena, kad medžiotojams miške būna daug sunkumų (supuvęs medis parverčia žirgą, medžiotojams kliūčių sudaro sniegu padengtas ledas, kurmių landos, šakos ir kt. kliūtys), tad nelengva pasprukti nuo žvėries (v. 583–654). Pavojinga, daug gyvybių nusinešanti medžioklė atrodytų nereikalinga, beprasmiška, tačiau poetas jai randa pateisinimą: tai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto sugalvota priemonė lavinti jaunuolius, stiprinti jų karinę dvasią. Ši mintis išplečiama, aprašoma Vytauto laikų Lietuvos žmonių narsa, aukštinamas valdovo charakterio tvirtumas, jo įvesta įstatymo baimė, jo nuopelnai krikščionybės platinimui (v. 655–816). Tuomet vėl dėstoma medžioklės eiga: ilgai siautėjęs, stumbras pavargsta, sunkiai alsuoja, visas sušlapęs nuo prakaito, nuo kūno drimba putas, kojos pinasi, jau vyrai, slapstydamiesi už medžių, artinasi prie jo su kardais ir durklais, kad suduotų mirtinus kirčius (v. 817–854). Bet ir tada dar stumbras pavojingas, apie tai pasakojama epizode apie persigandusį, kardą pametusį vyrą, kuris mirties išvengė dėl atsitiktinumo: stumbras, trenkęs galva į medį, užvertė jį sniegu, todėl tas pabėgo, dengiamas to sniego (v. 855–870). Įsiutęs stumbras gali išversti medžius, bet ne visus (v. 871–884). Poetui atrodo svarbi įniršusio žvėries būseną, jis teigia, kad net siautimo metu žvėrys daug ką pastebi, teiginį iliustruoja pasakojimu apie įvykį per karaliaus Aleksandro medžioklę, kai vienas sužeistas stumbras

⁶⁸ Tai tik iš dalies padarė 1524 m.

vos nepražudė karalienės, nuvertęs vieną iš keturių stulpų, ant kurių laikėsi jos ir kitų kilmingų ponų bei panelių pakyla (v. 885–918). Paskui vėl kalbama, kiek medžiotojai turi varginti žvėrį ir kokio reikia sulaukti momento, norint prie jo artintis ir pribaugti. Paskutiniame susirėmime stumbras dar gali kovoti aštriu lyg kardas liežuviu, kojų spyriais ir karštu lyg ugnis švokštimu. Medžiotojams svarbu pataikyti į krūtinę, todėl vieni kitiems padeda balsais į save atkreipdami žvėries dėmesį, kol pagaliau pavyksta pataikyti į širdį ir partiesti žvėrį ant žemės (v. 929–980). Griuvus tvirčiausiam šiaurės miško gyventojui (v. 981: „arctoe durissimus incoia syluae“), pasakojimas apie stumbrus pasibaigia. Poetas-medžiotojas žino, kad kažkur miške slepiasi kitas žvėris, taigi išsako ketinimą ir jį medžioti, kai tik turės laisvo laiko, o kol kas įspėja jį, kad ruošų savo ragus kovai (v. 981–984). Čia galima įžiūrėti subtilią naujo medžijamo žvėries kaip naujo kūrybinio sumanymo metaforą⁶⁹. Kita vertus, būtent čia kai kam atrodo užslėpta poeto polemika su to meto Lenkijos ir Lietuvos dvasininkais, Erazmo Vitelijaus oponentais (tauru, esą, vadinamas Gniezno arkivyskupas Janas Laskis)⁷⁰. Nuo čia jau iki pat kūrinio pabaigos pereinama prie žmonių pasaulio reikalų ir rūpesčių, primenama krikščionių tarpusavio nesantaika ir turkų agresija. Poetas kreipiasi į Švč. Mergelę, prašo jos pagalbos, kad šioji savo maldomis padėtų sutramdyti karus, apšviestų valdovų protus, kad tie nesivaldytų ir neplėštų savo pavaldinių krikščionių, o telktų jėgas prieš krikščionių priešus, prašo Marijos, kad ir priešus sutramdytų, kad gelbėtų krikščioniškas tautas, vargingus žmones nuo vergijos kitatikiams, meldžia, kad greičiau atvyktų į savo sostą Hadrianas VI ir tvarkytų Bažnyčią.

Peržvelgus poemos siužetą, matyti, kad pasakojimas apie stumbrą ir jo medžioklę dėstomas nuosekliai, tačiau rūpestis bendromis žmonių ir konkrečiomis savo šalies problemomis nuolat įsiterpia, nuolat poemoje prasiveržia arba ilgesniu fragmentu, arba viena kita apibendrinančia fraze. Husoviano vaizduojami stumbrai taip pat turi įvairių žmonių būdingų savybių, tad jų paveikslu subtiliai lyginama žvėrių ir žmonių gyvensena, netiesiogiai išsakoma neigiamų visuomenės reiškinių kritika⁷¹. Nesijausdamas visagalis, poetas ieško užtarimo iš aukštesniųjų jėgų, Dievo ir šventųjų, o kūrinio pabaigą paverčia malda, dar ryškiau deklaruodamas savo jautrumą, įsijautimą į savo laiko žmonių visuomenės ir savo valstybės bėdas, jau nebeminėdamas nei stumbro didybės, nei jo medžiojimo ypatumų.

LIETUVOS PAVEIKSLAS. XV a. pab.–XVI a. pr. LDK elitas intensyviai tuometėmis sakytinėmis ir rašytinėmis komunikavimo priemonėmis (diplomatines misijas, viešos kalbos, laišakai, įstatymai, metraščiai, pirmos spausdintos knygos) formavo ir skleidė savo valstybės, tėvynės, etnosų koncepciją, o Vakarų Europos, taip pat kaimyninių (Rytų Europos, artimosios Azijos) elitas savaip ją priėmė bei atspindėjo savo literatūroje ir istoriografijoje. Kultūros ir literatūros istorikai (Darius Kuolys, Sigitas Narbutas, Jūratė Kiaupienė, Kęstutis Gudmantas ir kt.) pastaruoju metu aktyviai gilinasi į tautinės ir valstybinės savimonės ištakas LDK rašytiniuose šaltiniuose, pažymi kelis dominuojančius modelius: lietuviškąjį, lotyniškąjį, gudiškąjį, lenkiškąjį-sarmatiškąjį⁷². Skiriami keli matmenys – kalbinis, teritorinis, kultūrinis atminties (paprotinis, etologinis); su pastaruoju susijęs religinis, konfesinis, politinis ir socialinis dėmuo. Lietuvos pristatymas metraščiuose jau sulaukė ne vieno įžvalgaus tyrimo⁷³, randama įvairių metraščių veikusių šaltinių, pastebima bendrų motyvų

⁶⁹ Taip pat galima matyti net konkretnę tikslą: apdainavęs tvirčiausią Lietuvos miškų gyventoją stumbrą, dabar poetas norėtų imtis kito gyvūno – tauro, antro (alter) iš laukinių jaučių giminės. Tokia interpretacija galima, nes poemoje žodžiai stumbras (*bison*) ir tauras (*urus*) pavartoti labai retai, dažniau sutinkamas bendras žvėries pavadinimas (*fera, belua*), taigi nelieka aišku, kiek poetas skiria šias dvi gyvūnų rūšis.

⁷⁰ Aloyzas Varanavičius, „Patriotiniai motyvai Mikalojaus Husoviano poemoje apie stumbrą“, in: *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A*, t. 2 (43), 1973, p. 60.

⁷¹ Įžvalgiai apie stumbro (ar tauro) sužmogintą vaizdavimą, jo alegorinį turinį rašo Ročka („Mikalojus Husovianas...“, p. 377–379).

⁷² Darius Kuolys, „Visuomenės raidos projekcijos XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija (Senosios Lietuvos literatūra*, kn. 5), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 10–13; Jūratė Kiaupienė, „Mes, Lietuva“: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatusis gyvenimas)*, Vilnius: Kronta, 2003, p. 122–123.

⁷³ Kęstutis Gudmantas, „Apie kai kurias 1510 metų Aleksandrijos ir legendinės Lietuvos metraščių dalies sąsajas“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2003, [t.] 5, p. 207–226; Gudmantas, „Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjai ir jų prototipai: Romėnai“, in: *Istorijos*

lotyniškoje to meto literatūroje, rašytoje LDK ir už jos ribų, savo ruožtu paveiktoje metraščių kūrėjo elite. Ir vis dėlto lieka ne iki galo aiškus tas Lietuvos ir „lietuviškumo“, Lenkijos ir „lenkiškumo“, Rusijos ir „rusėniškumo“ vaizdas, kokį turėjo galvoje to meto kūrėjai, Husoviano amžininkai.

Minėdami Lietuvą, istorikai, kronikininkai, metraštininkai, keliaujantys užsienio diplomatai ir pasiuntiniai (Petras Dusburgietis (XIV a.), Janas Długosz (1415–1480), Filipas Kalimachas (1437–1496), Motiejus iš Miechovo (apie 1457–1523), Albertas Krantzas (apie 1450–1517), Erazmas Stela, Justas Decijus (apie 1485–1545) ir kt.) pažymi šio krašto gamtinių išteklių gausumą, atkreipia dėmesį į miškus, juose besiveisiančių žvėrių ir paukščių gausybę⁷⁴. Turtingo, vos ne medaus ir pieno upių išvagoto krašto motyvas skamba oficialiose kalbose (Jano Ostrorogo, Erazmo Vitelijaus, Zacharijo Ferrerio), dar labiau paryškinamas poezijoje (Jono Visliciečio, Mikalojaus Husoviano). Maždaug nuo XV a. vidurio gimsta pasakojimai apie valdančiosios dinastijos romėnišką kilmę, kurie įvairiai supinami su kaimyninių tautų istorija, formuluojami piliečių santykius apibrėžiantys politinės santvarkos, tikybos, kalbos, teisėtvarkos konceptai. LDK, anot Kiaupienės, buvo „daugiatautė ir daugiakalbė *bajory, arba politinė, tauta*“⁷⁵. Ją kaip savo gimtąjį kraštą galėjo apdainuoti bet kurio etninio arealo atstovas (žemaitis, lietuvis, prūsas, rusėnas, lenkas) – bet kuria gimtąja kalba šnekėjęs, bet tik viena iš paplitusių kalbų (lotynų, graikų, slavų, rusėnų, lenkų, vokiečių) rašęs žmogus. Ir nesvarbu, ar jis savo gimtinę tapatinęs su romėnų kolonija, įkurta emigrantų prie Nemuno, ar su senovės sarmatų, gotų, alanų bei vandalų gyventu kraštu, ar su roksolanų ir rusėnų teritorija, ar su Livonija: jeigu nėra pastangų tiksliai lokalizuoti, vadinasi, dera priimti kaip visos valstybės mastu teikiamą kūrinių ir suprasti autoriaus poziciją kaip visos valstybės atstovo. Kokios valstybės? Ar LDK, ar Lenkijos, ar abiejų? Turbūt neištyrus visų aplinkybių saugiausia rinktis plačiausią versiją. Tokia nuostata reiktų remtis, svarstant konkretų Husoviano vaizduojamos tėvynės klausimą. Jo kūriniuose minimos bendros ir abiejų unijos ryšiais susijusių valstybių realijos, ir atskiri toponimai, asmenvardžiai, gentivardžiai.

Kai kas galėtų paprieštarauti, kad Husovianas nieko bendro nei kilme, nei veikla su etnografinė Lietuva neturėjo, lietuviškai nemokėjo; be to, nepagarbiai kalbėjo apie lietuvius ir žemaičius, laikė juos tik savo kaimynais („non procul a nobis“, *Hyac.*, v. 540), gyvenančiais pagal pagoniškus papročius ir prietarus, daug rūpesčių dariusiais katalikams lenkams (plg. poemos apie Hiaciną dedikaciją), o save patį įvardijo kaip lenką, nes lietuviu ar rusėnu niekur nesivadino. Bet lenku „nacionalistu“ ir akivaizdžiu lietuvių oponentu mes dėl to Husoviano dar negalime vadinti: be kita ko, tam prieštarautų jo ryšiai su Erazmu Vitelijumi, iš pradžių LDK, o ne Lenkijos politinių interesų atstovu, kuris oficialiuose pasisakymuose nepriešino šių valstybių, o Lietuvą vadino Jogailaičių valdomos Lenkijos dalimi⁷⁶. Juo labiau negalime atsisakyti minėti Husovianą kaip vieną iš ankstyvųjų Lietuvos literatūros atstovų: Lietuvos vardas ne tik minimas jo kūryboje (*Giesmė apie stumbrą*, v. 150, 319), bet ir skiriama dėmesio jos kultūrai, papročiams (net jei aptariami neigiamu aspektu), išaukštinamas būtent lietuvių kilmės valdovas (Vytautas), gėrimasi tomis gamtos gėrybėmis, kurios bendros ir lenkams, ir gudams, ir lietuviams (šių tautų sudaromai bendrai valstybei). Juk stumbras, saugomas valdovo įsakų, buvo bendra valstybės vertybė; taip pat ir krikščioniškas tikėjimas jau siejo visas Lietuvos ir Lenkijos dalis⁷⁷. Pagaliau Husoviano kūriniuose galima įžiūrėti net lietuvių etninės

rašymo horizontai (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 18), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 113–139;

Gudmantas, „Vėlyvųjų Lietuvos metraščių erdvė“, in: *Darbai ir dienos*, [t.] 44, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005, p. 105–124; Gudmantas, „Kitoks Žalgirio mūšio vaizdas: Lietuvos metraštis ir Jono Visliciečio poema *Pūsų karas*“, in: *Literatūros tyrimų erdvės (Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 19), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 143–156.

⁷⁴ Daugiau apie idealaus kraštovaizdžio poetiką, idealaus krašto antikinius ir bibliinius prototipus žr. Gudmanto straipsnyje „Vėlyvųjų Lietuvos metraščių erdvė“ (in: *Darbai ir dienos*, t. 44, p. 105–124).

⁷⁵ Kiaupienė, „Mes, Lietuva“: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatusis gyvenimas), p. 121.

⁷⁶ Pvz., kalboje, sakytoje 1518 m. Augsburgio susirinkime, Erazmas Vitelijus Lietuvą vadina Lenkijos karalystės provincija („partem Regni, Lithuanorum videlicet provincia“). Žr.: *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia, maximam partem nondum edita*, ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner: Reproductio phototypica editionis 1860–1864, t. 2, Osnabruck: Otto Zeller, 1969, p. 383.

⁷⁷ Apie Lietuvos christianizacijos poveikį baltarusiškų žemių gyvenimui, apie Katalikų Bažnyčios ekspansiją į Rytus, katalikiškų bažnyčių ir vienuolių steigimą žr.: Дорошкевич, *Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы*, p. 21 sqq. LDK rusėnai buvo

genezės teorijų pėdsakų. *Giesmės apie stumbrą* autorius Lietuvą vadina žodžių junginiu *Litphana regio* („lietuviška valda“, „lietuviškas kraštas“). Poemoje apie stumbrą pastebimas tam tikras kandumas italų poetų, romėnų palikuonių, pagoniškos literatūros imituotojų atžvilgiu taip pat gali būti siejamas su Jono Ostrorogo (apie 1436–1501) popiežiui Pauliui II pasakyta kalba, kurioje išdidžiai paminėtos getų (lietuvių ir lenkų protėvių) pergalės prieš graikus ir romėnus – esą, Lenkija (į kurios sampratą Kazimiero valdymo laikais įėjo ir LDK) vienintelė visame pasaulyje atrėmusi Aleksandrą Makedonietį, trijuose mūšiuose nugalėjusi Julijų Cezarį⁷⁸. Panašiai ir Husovianas laiške karalienei Bonai nurodo narsumą savo protėvių, kurių kraštas buvo neįžengiama, galutinė Makedoniečio ir romėnų imperijų riba⁷⁹. Toks savo protėvių pranašumo prieš graikus ir romėnus kėlimas būdingas ir kitiems XVI a. pradžios LDK ir Lenkijos proginės literatūros kūriniams, pvz., Jono Visliciečio *Prūsų kare* Jogailos karinė šlovė pralenkia Kamilo, Marcelo, Fabijų ir Cezario žygius, jam neprilygsta nei Hektoras, nei Achilas, nei Hanibalas, nei kiti herojai, minimi persų, arabų, partų ar graikų (*Bellum Pruthenum*, lib. II, v. 505–511). Šia retorine nuostata, žinoma, siekta ne tik įsiteikti valdovui, bet ir atkreipti Europos skaitytojo dėmesį, jog graikų ir romėnų civilizacijos, kažkada buvusios stiprios, nūnai jau yra užleidusios vietą kitoms kariškai ir ekonomiškai pajėgesnėms valstybėms, tarp kurių anaipol ne silpniausia buvo Lietuva ir Lenkija. Ekonominė šio krašto galia siejama su vešlių girių ir derlingos žemės teikiamomis gėrybėmis.

Giesmė apie stumbrą, kaip teisingai pastebėta, bene pirmą kartą plačiai parodo gamtos, ypač miško, reikšmę lietuvių (LDK gyventojų) gyvenime⁸⁰. Lietuvos žemė derlinga, gausi galvijų, miškai ypatingi, su neregėto didumo medžiais, kupini gėrybių, upės tinkamos laivybai, susisiekimui su tolimalais turtingais kraštais. Girios teikia maisto, pastogę, drabužių (kailių), vaško, dervos, medaus, medienos, leidžia vykti aktyviems prekybiniam mainams. Miškas ugdo fiziškai ir dvasiškai, Lietuvos žmonės sveiki, ilgaamžiai, nes gyvena darnoje su mišku, miško yra grūdinami. Originaliai paaiškinama medžioklės ir žvejybos svarba: jei nebus naudojamos šiomis gėrybėmis, jų gali nelikti, pačios save gali sunaikinti (v. 183–194):

Te sau medžioja visi, – visiems bendra ši taisyklė:

Laisvė tokia suteikta jiems dėl gėrybių gausių.

Žūsta savaime dėl to sparnuotieji paukščiai ir žvėrys.

Jeigu per šykščiai su jais elgiasi, turintys juos.

Teko ne kartą matyt, kaip didžiuos ežerus nyksta žuvys,

Jei šeimininkas per daug gailisi gaudyti jas;

O aptvertajam sode dažniau ir medžiai retėja,

Dirvoj godžioj visada žūsta pasėliai greičiau.

Visa tai savo krašte dažnai mes stebėdamies matom.

Ar tokia Dievo valia – viską paskleisti žmonėms,

Ar nuo kerų magiškųjų čia viskas žūna ir auga, –

Kartais ateina tokia man begalvojant mintis.

Toje miško gėrybių gausoje įžiūrima žmogų mylinčio Dievo valios pasireiškimas, bet kartu kyla įtarimas dėl demoniškos valios apraiškų. Tai nuveda poetą į apmąstymus apie jo krašte regimus raganų teismus, skatina jį išsakyti savo nepritarimą ne tik raganavimui, bet ir kraštutinėms inkvizicijos

neblogai „katalikizuoti“, turėjo 177 katalikiškas parapijas.

⁷⁸ *Humanizm i Reformacja w Polsce*: Wybór źródeł dla ćwiczeń uniwersyteckich, wydali Ign. Chrzanowski i Stanisław Kot, Lwów [i in.]: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1927, p. 56–58; Marcelinas Ročka, *Mykolas Lietuvis*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 69.

⁷⁹ Tiesa, Husovianas nemini lenkų ar lietuvių – jis tik netiesiogiai jų protėvių gyventas teritorijas susieja su Germanija ir Dunojaus upe: „tegu jie [t. y. naujųjų laikų karvedžiai – T. V.], skaitę istorinius veikalus, pamąsto apie tai, jog ir graikai, ir romėnai pačioje savo galybės viršūnėje ėmėsi žygių prieš šiuos pasaulio kraštus, kol neįsitikino, kad romėnams Germanija, o graikams Dunojus buvo tolimiausios ribos ir tarsi sienos šiame kelyje. Net ir Aleksandras Didysis, kuris ketino valdyti visą pasaulį, išgąsdintas šios tautos narsumo, nedrįso pereiti Dunojaus, prie kurio krantų buvo sustojęs, ir, kaip visiems žinoma, nukreipė savo kariuomenę prieš nekaringas Azijos tautes“ (vertė Eugenija Ulčinaitė). Plg.: „Ad Serenissimam Principem et Dominam D. Bonam“, in: *Nicolai Hussoviani Carmina*, ed. Ioannes Pelczar, p. 6.

⁸⁰ Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 59.

priemonėms (*Giesmė apie stumbrą*, v. 196–314).

Į pasakojimą apie stumbrą ir jo medžioklę nuolat įterpiama aktualių Husoviano laikų Lietuvos gyvenimo problemų. Tikėjimų ir papročių skirtumai, katalikų dvasininkų kova su stabų garbinimu ir raganystėmis – tik viena iš jų. Ne mažiau svarbus dalykas – gamtos gėrybių protingas naudojimas, miškų saugojimas nuo nesaikingos eksploatacijos, medžių kirtimo ir medžioklės kontrolė. Tai buvo jau ankstyvųjų LDK kunigaikščių rūpestis. Svarbiausia stumbrų veisimosi ir gyvenimo vieta anų laikų (XV a. pab.–XVI a.) LDK ir Lenkijos teritorijoje – Belovežo („Baltojo bokšto“) giria, anot metraščių legendų, pavadinta dėl Voluinės kunigaikščio Vladimiro naujai įkurtame Kameneco mieste pastatydinto balto gynybinio bokšto, skirto apsaugoti miestelėnus nuo lietuvių ir teutonų riterių puldinėjimų. Tai buvo apie 13000 km² ploto miško masyvas, apsuptas Gardino, Belsko, Rūdodos girių⁸¹. Ilgainiui Belovežo girios plotas susiaurėjo (dalis girios sklypų perleista žymiesiems magnatams), ji tapo išskirtine LDK kunigaikščių ir Lenkijos karalių medžioklių vieta⁸². Šalia Belovežo girios minėtinos kitos dažnos didžiųjų kunigaikščių medžiokimo vietos – Gardino, Rūdininkų, Daugų ir Alytaus girios⁸³. Didžiųjų kunigaikščių medžioklės plotų atskyrimas buvo miškų apsaugos nuo besaikio jų gėrybių niokojimo priemonė, tokios apsaugos iniciatoriais laikomi Jogaila ir Vytautas, savo dekretais draudę medžiokles valstybinėse (didžiojo kunigaikščio ar karaliaus) giriose, apriboję medžioklių plotus ir laiką, organizavę pirmuosius rezervatus – žvėrynus⁸⁴. Jų įpėdiniai, ypač Kazimieras, Aleksandras ir Žygimantas Senasis, įvedė griežtesnę miškų naudojimo kontrolę, nustatė griežtas bausmes už pažeidimus: asmenims, neleistinoje teritorijoje sumedžiojusiems didelius žvėris ar savavališkai prisikirtusiems medžių, grėsė mirties bausmė⁸⁵. XV a. pab.–XVI a. pirmoje pusėje jau buvo susiformavusi aiški LDK miškų administracija. Didžiojo kunigaikščio miškų priežiūrai ir tvarkymui vadovavo tiesiogiai kunigaikščiui pavaldūs vyriausieji girininkai ir didieji medžiotojai (*praefecti venationum*), o periferijoje veikė vietinių girininkų vadovaujamos miškų apsaugos tarnybos⁸⁶. Husovianas mini valdovo dekretą, saugantį stumbrus nuo savavališkų medžioklių (*Giesmė apie stumbrą*, v. 137–138), bet taip pat pagarbą, meilę miškui mato visų šio krašto žmonių sąmonėje, nes jie miško gėrybes „labiau ir už gelsvąjį auksą brangina“ (v. 139).

Dar viena aktuali to meto problema, ne kartą paminima poemoje, – šalį siaubiantys karai. Anksčiau jie vargindavę LDK vasaromis, o poeto gyventuoju laikotarpiu jau ištisus metus neduodą ramybės (v. 411–416):

Vasarą mes priversti karuos nuolatinius praleisti,
Vien tik šaltoji žiema teikia mums laimės medžiot.
Betgi ir paprotį šį mums prievarta Marsas nutraukė:
Mus nuolatiniai karai džiugina šalčių metu.
Toji baisi padėtis nutraukė tylėjimą mano,
Skausmas pravirkdė mane, privertė žodžiais prabilt.

Kaip sąmoningas, aktyvus pilietis poetas piktinasi, jog tenka kovoti iš dviejų pusių – ir su Europon besiveržiančiais okupantais, islamiško tikėjimo nešėjais (turkais, totoriais), ir su kaimynais, savo tikėjimo broliais, krikščionimis (kryžiuočiais). Be abejo, Husovianui svarbu priminti, kartoti savo globėjo Erazmo Vitelijaus anksčiau viešai popiežiui Aleksandruvi VI pasakytą mintį⁸⁷, jog Lietuva

⁸¹ Л. Н. Корочкина [и др.], *Беловежская пуца*, Минск: Ураджай, 1980, p. 15.

⁸² *Ibid.*, p. 16 sqq.

⁸³ Pranas Judickas, *Lietuvos miškų praeitis ir rytdiena*, Vilnius, 1993, p. 76.

⁸⁴ Walery Szabluk, „Ochrona przyrody w prawodawstwie Wielkiego Księstwa Litewskiego XV–XVI wieku“, in: *Flora i fauna w kulturze Sredniowiecza od XII do XV wieku. Materiały XVII Seminarium Mediewistycznego*, pod redakcją Alicji Karłowskiej-Kamzowej przy współpracy Jacka Kowalskiego, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1997, p. 42.

⁸⁵ Корочкина [и др.], *Беловежская пуца*, p. 13–16; Judickas, *Lietuvos miškų praeitis ir rytdiena*, p. 33 sqq. Daraškevičiaus teigimu, Husovianas anksčiausiai iš visų pamini LDK didžiojo kunigaikščio Kazimiero 1457 m. potvarkį dėl „žvėrių tarnybos“, t. y. dėl žvėrių apsaugos, medžioklių ribojimo.

⁸⁶ Judickas, *Lietuvos miškų praeitis ir rytdiena*, p. 35–40.

⁸⁷ Plg.: *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, p. 277: „Plačioji Lietuvos Kunigaikštija, praėjus keturiolikai virš šimto metų [t. y. nuo 1387 m. – T. V.] palikusi pagonybės klaidas, išpažįsta krikščionišką tikėjimą, kurį ne stebuklams paveikus, bet savaimė atpažinus tiesą pagal savo pačių kunigaikščio raginimus nuolankiausiai

nebėra tik stabmeldžių kraštas, kad ji seniai apsikrikštijusi, kad jos valdovai – tvirti krikščionybės gynėjai. Dar svarbiau išryškinti, kad šio krašto žmonės nusipelno krikščionybės tvirtovės vardo, kad jų valstybė tvirta, šie žmonės pasižymi vienybe, stiprumu ir narsa, juos draugėn gali sutelkti griežto ir teisingo valdovo autoritetas.

VYTAUTO PAVEIKSLAS. Nors kūrinys rašytas Žygimanto Senojo valdymo laikais, *Giesmėje apie stumbrą* reikšmingą vietą užima pasakojimas apie Vytauto laikų Lietuvą, piešiamas idealus valdovas, jo tvirtai valdoma, kietai prižiūrima valstybė, kurioje stumbrų medžiojimas buvo karių narsos ugdymo, vyrų grūdinimo priemonė (*Giesmė apie stumbrą*, v. 655–826). Kai kurie tyrinėtojai mano, jog būtent šiame epizode slypi svarbiausia poeto idėja, jog čia yra poemos kompozicinis-semantinis centras⁸⁸, jog Vytauto paveikslu siekta parodyti Lietuvos žmonių ir valstybės reikšmę ir didingumą⁸⁹. Sigito Narbuto pasakyta net drąsiau: „stumbro medžioklės vaizdai (eil. 477–658 ir 826–984), supantys kompozicinį-semantinį poemos centrą, laikytini jau ne pagrindine, bet šalutine tema, labai artimai susijusia su Vytauto epizodu“⁹⁰. Po Erazmo Vitelijaus mirties poemoje stumbro medžioklė pasidarė svarbi ne tiek pažintine prasme, kiek kaip visuomeninių santykių filosofinis (ir alegorinis) atspindys: Husoviano laikais Lietuvoje nebėra Vytauto laikų karinės dvasios, žmonės baikštesni (Lauryno atvejis, žr. *Giesmė apie stumbrą*, v. 559–582), labiau pasidavę malonumams, iš medžioklių sau darantys pramogas (Aleksandro žmonos ir jos palydos patirtas incidentas, žr. v. 887–928)⁹¹. Poemoje matyti tikėjimas, kad idealaus valdovo figūra lemia visos šalies gerovę, galbūt romantiškai viliamasi atgaivinti „senus gerus laikus“ ir papročius. Tokios nuostatos laikėsi ne vienas Husovianas. Kaip matyti iš jo paties kūrinio ir visos jam artimo laikotarpio literatūros, Vytauto idealas plito ir sakytiniu, ir rašytiniu pavidalu: kai ką poetas sužinojo iš senų žmonių pasakojimų, kai ką – iš skaitytų rusiškų ar lotyniškų knygų. Be rusėniškų metraščių, kurie Husovianui buvo prieinami, minėtinas lenkų istoriko Długoszo suformuotas teigiamas požiūris į Vytautą kaip autoritetingą asmenybę, valdžios centralizacijos vykdytoją, susiskaldymo ir valdininkų savivalės priešininką⁹².

Giesmėje apie stumbrą pagyrimas Vytautui sumaniai įkomponuojamas į stumbro medžioklės vaizdų aprašymą. Poetas visą medžioklės pavojingumą ir pražūtingumą motyvuoja šio kunigaikščio autoritetu: tai Vytautas nustatęs negailestingas medžioklės taisykles, bet ne tam, kad mėgautųsi žudynėmis, o tam, kad lavintų, grūdintų jaunuolius kovoms su šalį puldinėjančiais priešais. Husovianas daug dėmesio skiria tokių karinių pratybų aprašymui, iškelia idealaus valdovo, kaip tvirto karvedžio, kaip griežto jaunų karių ugdytojo savybes. Bet tai nereiškia, kad Vytautą domino vien karai. Valdovas rūpinosi taikos reikalais, ypač valstybės valdžios centralizacija (panaikino dalinių kunigaikščių valdžią) ir teismais. Husovianui atrodo priimtinos žiaurios bausmės valdovo įsakymų neklausantiems pavaldiniams, neteisintiems, korumpuotiems teisėjams ir melagingiems liudininkams. (Beje, kiti to meto humanistai pritardavo panašioms nežmoniškiems Italijos kunigaikščių poelgiams⁹³.) Kita vertus, pasižymėjusiems narsa ir teisingumu valdovas dosniai atlygindavo. Valdovas rūpindavosi ir taikiais gyventojais, žemdirbiais, siekdavo, kad jie būtų stiprūs ir pajėgūs pasipriešinti įsibrovėliams, taigi skirdavo užduotis sugauti gyvus stumbrus. Vytauto autoritetas išėjo už Lietuvos valstybės ribų – tai graikščiai laipsniškai ir hiperbolizuotai pasakoma poemoje apie stumbrą:

Nepripažino kitų valdovų, nebent kuriuos skyrė

priėmė ir iki pat šiol [jo,] nepajudinto, tvirtai laikosi bei kasdien to paties katalikiško tikėjimo garbės ir gausėjimo labui talkinti nenustoja“.

⁸⁸ Narbutas, Meninės M. Husoviano kūrinų ypatybės, p. 39.

⁸⁹ Ročka, „Mikalojus Husovianas...“, p. 387–388.

⁹⁰ Narbutas, Meninės M. Husoviano kūrinų ypatybės, p. 39.

⁹¹ Дорошкевич, *Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы*, p. 163; Narbutas, Meninės M. Husoviano kūrinų ypatybės, p. 39–40.

⁹² Ročka, „Mikalojus Husovianas“, 391–392.

⁹³ Алексей Федорович Лосев, *Эстетика Возрождения*, Москва: Мысль, 1982, p. 110–120; Narbutas, Meninės M. Husoviano kūrinų ypatybės, p. 46.

Pats, ir įsakymų jo klausė visi nuolankiai.
Tąsyk meilingu balsu valdovu jį vadino maskvėnas,
Nors galingiausias jėga buvo jisai iš visų.
Turkas galiūnas tada didžias jam dovanas siuntė
Ir jau beveik jam paklust ruošėsi jis nuolankiai.
Trys milžinai⁹⁴, prieš kuriuos drebėdavo visas pasaulis,
Baimės didžios apimti, tąsyk tylėjo visi.
(*Giesmė apie stumbrą*, v. 675–681).

Husovianas pastebimai atrenka tik, jo manymu, geruosius valdovo bruožus; poetas linkęs idealizuoti jo valdymą, hiperbolizuoti jo nuopelnus, neminėti nesėkmių (valstybinė centralizacija tik pradėta) ir abejotinų sprendimų (tokių kaip Žemaičių atidavimas kryžiuočiams ar pralaimėjimas mūšyje prie Vorsklos)⁹⁵. Poeto samprotavimai apie Vytautą artimi Florencijos filosofo Nikolo Makiavelio pieštam tobulo valdovo paveikslui. Nors nėra ištirti Husoviano kontaktai su šio humanisto rankraščiais, tačiau minčių panašumas liudija bendrą epochos dvasią⁹⁶. Ją, o kartu ir tam tikrą populiarių Lietuvos ir Lenkijos istoriografijos motyvų sklaidą Europoje dar labiau patvirtina panašus griežto ir teisingo Lietuvos valdovo Vytauto įvaizdis Montenio (Michel Eyquem de Montaigne, 1533–1592) raštuose⁹⁷. Vis dėlto literatūrinė Vytauto idealizavimo tradicija, prasidėjusi dar XIV a. pabaigoje (metraščiuose), nuolat buvo palaikoma vietinių autorių, Lietuvos valstybingumo šalininkų, ypač ji žavėjo Radvilas, kurių dvaro poetas Jonas Radvanas *Radviliadoje* (1592), poemoje apie Radvilos Rudojo žygius prieš maskvėnus, Vytautą vaizduoja kaip sapne pasisėdančią dvasią, gerųjų papročių sergėtoją⁹⁸. Turbūt beveik nesuklystume, jei ir Husovianą sietume su Goniondzo šakos Radvilų dvaru, su kuriuo buvo susijęs jo pirmasis mecenatas – Erazmas Vitelijus. Iš tos pačios aplinkos sklido ir Venclovo Mikalojaičio (Mykolo Lietuvio) mintys apie tvirtos rankos valdovą Vytautą bei LDK politinės santvarkos tradicijas ginantys *Lenko pasikalbėjimo su lietuviu teiginiai*⁹⁹.

Pats būdamas uolus katalikas, Husovianas ir Vytautą regi kaip pamaldų, ištikimą Katalikų Bažnyčiai valdovą, apie tai skelbia baigiamosios Vytautui skirtos dalies eilutės (v. 815–824):

Tais laikais iš visų tikrai jisai buvo garsiausias,
Bet ne dėl to, kad karų žygiai išgarsino jį:
Jis virš žmonių reikalų aukščiau dangiškuosius iškėlė
Ir nuolankia širdimi garbino Dievą karštai.
Pats su savąja tauta įstatymus priėmė Kristaus
Ir sugriovė senas dar stabmeldžių šventyklas,
Dievui aukščiausiajam jis šventovių pristatė, tarnus jų,
Būdamas toks pamaldus, apdovanojo turtu.
Jis senųjų dievų stabus iš šventovių išmėtė,
Ir savąsias klaidas pats pripažino tada.

Mikalojus Husovianas, *Raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 227–253.

⁹⁴ Manoma, kad kalbama apie Šv. Romos imperatorių Zigmantą Liuksemburgietį, Maskvos didįjį kunigaikštį Vasilijų ir Prancūzijos karalių Karolį VI (Ioannes Pelczar, comm. ad loc).

⁹⁵ Ročka, *Mykolas Lietuvis*, p. 140.

⁹⁶ Bronius Genzelis, *Pasakojimai apie Lietuvos mąstytojus*, Kaunas: Šviesa, 1994, p. 11.

⁹⁷ Bronius Genzelis, *Lietuvos kultūros istorijos metmenys*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001, p. 57–58.

⁹⁸ Žr.: Ročka, *Mykolas Lietuvis*, p. 140–141.

